

Deividas Šlekys*

*Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija*

Intelektualinė refleksija: civilių ir kariškių santykiai Lietuvoje

Civilių ir kariškių santykiai Lietuvoje turi rimtų defektų, kurie atsirado realizuojant vakarietiškus karinių pajėgų kontrolės modelius. Atgavus nepriklausomybę Lietuvos laukė sudėtingas ir sunkus uždavinys kuriant vakarietišką krašto apsaugos sistemą. Vienu metu reikėjo vykdyti dvi skirtingas politines programas: kurti funkcionuojančias karines pajėgas ir teisinę-institucinę struktūrą, kuri leistų užtikrinti demokratine civilinę ginkluotųjų pajėgų kontrolę. Tačiau civilinė kontrolė yra ne tik atitinkami teisiniai aktai, institucijos. Nemažiau svarbi yra ir intelektualinė refleksija, kurios metu turėtų būti keliami fundamentalūs klausimai: kas yra karas, kaip keičiasi karybos pobūdis, kaip tai veikia ir keičia Lietuvos sąjungininkų gynybos politiką, mūsų supratimą ir politinius karinės srities sprendimus. Tokio pobūdžio klausimų kėlimas karinių pajėgų viduje ir didesnėje (civilių) bendruomenėje yra būtina sąlyga turėti efektyvią ir lanksčią civilinę kariškių kontrolę. Žvelgiant iš šios perspektyvos būtų galima teigti, kad Lietuva sėkmingai pritaikė institucinę struktūrą, tačiau antrojo etapo – kokybiško turinio ir diskusijų karine tematika skatinimas stringa ir nėra plėtojamas. Tokia situacija susiklostė, nes perimti vakarietiški modeliai patys turi nemenkų defektų. Juose per daug yra koncentruojamasi į institucinę struktūrą (formą), skiriama mažiau dėmesio turiniui. Lietuva šiuos modelius perėmė su trūkumais. Todėl šiuo straipsniu siekiama atlikti Lietuvos atvejo analizę ir jos pagrindą pasiūlyti tam tikrą pagrindinių civilių ir kariškių santykių modelių reviziją.

Įvadas

Atkūrusi nepriklausomybę Lietuva karines pajėgas ir politinę-pilietinę jų kontrolės tradiciją kūrė nuo nulio. Kariuomenė yra specifinė institucija, tam tikra prasme valstybė valstybėje. Todėl nesvarbu, koks režimo tipas, višose valstybėse civiliai siekia kontroliuoti kariškius. Demokratinės valstybės, į kurių bendruomenę Lietuva įstojo, turi gana ilgą sąrašą kriterijų, leidžiančių užtikrinti šią kontrolę: kariai negali būti politinių partijų nariais ir siekti politinių postų, gynybos ministras privalo būti civilis ir t. t. Kaip ir daugelyje kitų sričių, Lietuva nekūrė savų modelių, o perėmė vakarietiškus. Per pirmąjį ne-

* Dr. Deividas Šlekys – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos lektorius. Adresas korepondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius; tel. (8 5) 25 14130, el. paštas: deividas.slekys@tspmi.vu.lt.

priklausomybės dešimtmetį šalyje lankėsi ir patarinėjo įvairūs mokslininkai, ekspertai, politikai ir karininkai. Todėl būtų galima drąsiai teigti, kad Lietuva sėkmingai perėmė vakarietišką institucinį-teisinį civilių ir kariškių modelį. Šiuo metu šalyje funkcionuoja aiški teisinė bazė, reguliuojanti kariuomenės vidaus gyvenimą, jos veiklą, funkcijas ir šios institucijos santykius ir pavaldumą civilinei šalies vadovybei. Šalies politiniame gyvenime yra įvardijamos įvairios problemos ir grėsmės, tačiau jų sąrašė nerasime punkto apie karinio perversmo galimybę. Tokia A. Smetonos režimo laikais įprasta situacija yra tiesiog sunkiai įsivaizduojama ir suvokiama šių dienų Lietuvoje.

Kita vertus, tai, kad nėra kalbama apie karinio perversmo galimybę, nereikia, jog civilių ir kariškių santykiai yra kokybiški ir efektyvūs. Čia ir kyla įvairių iššūkių. Vakarietiški modeliai, kaip vėliau matysime, labiau akcentuoja šios kontrolės teisinių ir politinių institucijų sandaros svarbą. Tačiau mažesnis dėmesys skiriamas modelio turiniui ir kokybės užtikrinimui. Šiuo atveju neužtenka gerai veikiančių institucijų ir įstatymų. Reikia, kad būtų atitinkamas suvokimas, kultūra ir veiklos tradicija. Tik tokiu atveju mes galime kalbėti apie funkcionuojančius civilių ir kariškių santykius. O kad būtų užtikrintas kokybiškas turinys, būtina intelektualinė refleksija. Kariuomenės nariai, ypač karininkai, privalo nuolatos reflektuoti savo veiklą. Priešingu atveju, nesuvokdami karo ir karybos kompleksiskumo, jie bus nepajėgūs pateikti kokybiškų rekomendacijų vadovybei ir visuomenei. O pastarieji, turėdami silpną intelektualinės refleksijos kariniais klausimais tradiciją, nebus pajėgūs suvokti kariuomenės pasiūlymų kokybės, o tai gali vesti prie netinkamų politinių sprendimų.

1. Vakarietiško civilių ir kariškių modelio revizija

Prancūzijos premjeras Clemencau yra pasakęs, kad „karas yra per daug svarbus dalykas, jog būtų paliktas generolams prižiūrėti“.¹ Tačiau vertėtų paklausti, ar tokio pobūdžio klausimai turi būti užduodami ir aptariami tik civilių: ar ateities karai bus tokie, kokius matėme paskutinį dešimtmetį Irake ir Afganistane? Gal jie labiau primins tragiškus pilietinius karus, vykusius Balkanuose ir Ruandoje? O pagaliau gal ateityje dominuos tokie konfliktai, koks vyko tarp Rusijos ir Gruzijos 2008 m. ir 2014–2015 m. Ukrainoje?

Visais šitais galimais scenarijais pateikiamos labai skirtingos ateities karybos vizijos, kurioms pasirengti reikia skirtingų kariuomenės tipų, ginklų sistemų, karinio parengimo ir mokymo. Žvelgiant į karų istoriją ir dabarties

¹ Jackson H. J., *Clemencau and the Third Republic*. London: Hodder & Stoughton, 1948, p. 228.

konfliktus būtų galima teigti, kad greičiausiai vienu metu egzistuos visi šie karo tipai. Gynybos finansavimo ir politinė realybė vers išskirti prioritetus ir labiau akcentuoti vieną ar kitą ateities karų viziją. Su šia dilema susiduria visos valstybės ir visos jos savaip ją sprendžia. Tačiau svarbiausia, kad šiose diskusijose ir priimant sprendimus turi dalyvauti abi pusės. Kokybiškas dialogas įmanomas tik tada, kai egzistuoja kritinė refleksija šiais klausimais. Kita vertus, nereikia turėti pranašo gebėjimų, kad būtų galima pamatyti, kad tokia prieštaringa būklė sukuria sudėtingų ir sunkių galvosūkių civilių ir kariškių santykių srityje.

Demokratinėse valstybėse egzistuoja požiūris, jog kelti klausimus apie karinių priemonių naudojimą tarptautinėje politikoje yra ne karių darbas. Ši prerogatyva yra išskirtinai civilių privilegija. Ją labai taikliai iliustruoja Didžiosios Britanijos premjero Davido Camerono žodžiai, pasakyti Libijos operacijos metu 2011 m. Reaguodamas į aukščiausių karinių pajėgų vadų nuomonę apie karinės kampanijos eigą jis teigė, kad: „Jūs (*karinės pajėgos* – D. Š.) užsiimkite kariavimu, o aš pasirūpinsiu kalbėjimu.“² Paprastai tariant, britų premjeras primygtinai rekomendavo karinei vadovybei neužsimti politika, o dirbti savo darbą – kariauti. Reikia pastebėti, kad tokia Camerono pozicija nepagerino jo santykių su karininkija, o įtakingi karo studijų ekspertai negailėjo kritikos britų premjerui.³ Laikomasi nuomonės, kad tokia premjero pozicija buvo labai nekonstruktyvi ir gali ilgai turėti neigiamų pasekmių.

Taigi turime užduoti klausimą, koks turėtų būti civilių ir kariškių santykių modelis, kuris leistų vykti konstruktyviam dialogui. Žinomas amerikiečių politikos mokslų atstovas Peteris Feaveris aprašo paradoksišką situaciją. Jis teigė: „kadangi mes bijome kitų, mes sukuriame prievartos instituciją, skirtą mus apginti, tačiau tuo pačiu metu mes pradėdame bijoti šios institucijos, kurią sukūrėme, kad mus gintų“.⁴ Būtų galima drąsiai teigti, kad šis paradoksas atskleidžia esmines priežastis, kodėl civilių ir kariškių santykiai yra tokie svarbūs kalbant apie valstybės politinę-institucinę sandarą. Nesvarbu, koks būtų režimas ir politinė santvarka, visi jie nepasitiki savo karinėmis pajėgomis ir nori jas kontroliuoti, kad jos neįvykdytų karinio perversmo ar kitaip nepradė-

² Norton-Taylor R., “Defence Chiefs Must Be Called to Account,” *The Guardian*, accessed February 10, 2015, <http://www.theguardian.com/news/defence-and-security-blog/2011/aug/16/armed-forces-cameron>; [žiūrėta 2015 01 30]; John Ingham, Defence Editor, “You Do the Fighting, I’ll Do the Talking David Cameron Tells Military,” *Express.co.uk*, June 22, 2011, <http://www.express.co.uk/news/uk/254220/You-do-the-fighting-I-ll-do-the-talking-David-Cameron-tells-military> [žiūrėta 2015 02 01].

³ Strachan H., *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013 m., pp. 74-75.

⁴ Feaver P. D., “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control,” *Armed Forces & Society* 23, No. 2 (Winter 1996), p. 149.

tų kontroliuoti valstybės. Tik skirtingi politiniai režimai taiko skirtingus būdus ir priemones šiai kontrolei įgyvendinti.

Visos diskusijos apie tai, kokie turėtų būti civilių ir kariškių santykiai prasideda nuo dviejų autorių Samuelio Huntingtono ir Morriso Janowitzo idėjų aptarimo. Jų idėjos padėjo pamatus dviem skirtingoms interpretacijų mokykloms, kurios pastaruosius 50 metų dominuoja karo sociologijos disciplinoje. Reikia iš karto pabrėžti, kad dauguma diskusijų sukasi apie JAV. Tačiau Vakarų valstybės perėmė ir taiko šias JAV reikmėms pasiūlytas idėjas. Ne išimtis ir Lietuva.

Minėtų dviejų autorių pasiūlyti modeliai buvo ne abstraktus intelektualinis žaidimas. Jie bandė spręsti svarbų Šaltojo karo laikų JAV vidaus politikos klausimą: kaip integruoti karines pajėgas į šalies politinę sistemą. Gal tai mažai žinoma, tačiau tradiciškai amerikiečiai labai neigiamai ir atsargiai žiūrėjo ir žiūri į nuolatinių, reguliarių karinių pajėgų egzistavimą. Tai tradicija, kuri egzistuoja nuo pat valstybės įkūrimo pradžios.⁵ Yra bijoma, kad didesnė kariuomenė sustiprins centrinės valdžios, t. y. prezidento, galias kitoms institucijoms (Kongreso ir teismų), įvels valstybę į nereikalingus konfliktus ir taip pamažu sugriaus demokratinę JAV santvarką. Iki II pasaulinio karo pradžios nebuvo poreikio iš esmės persvarstyti civilių ir kariškių santykius reguliuojančius įstatymus, institucinę sandarą. Tačiau II pasaulinio karo metais labai išaugusi kariuomenė, jam pasibaigus, priešingai nei po JAV pilietinio ir I pasaulinio karo, nebuvo žymiai sumažinta. Dėl prasidėjusio Šaltojo karo JAV buvo priverstos laikyti didelę taikos meto kariuomenę. Tai buvo kokybiškai nauja politinė situacija. Egzistuojanti politinė sistema turėjo sugalvoti, kaip integruoti šį naują žaidėją į savo gretas. Toks buvo politinis kontekstas, kuriame Huntingtonas ir Janowitzas kūrė savo teorijas.

Huntingtonas savo veikalą *Soldier and the State* pradeda nuo Clausewitzo idėjų analizės. Jo pasiūlyto modelio atspirties taškas yra Clausewitzo mintys apie karą kaip politikos instrumentą. Taip interpretuodamas Clausewitzą, amerikiečių mokslininkas teigia, kad politinė dimensija visada yra aukščiau už karinę ir todėl kariškiai turi paklusti politikams ir vykdyti jų nurodymus.⁶ Karinės pajėgos nedalyvauja priimant politinius sprendimus. Jos tik vykdo paskirtas politines užduotis.

Problema, kurią Huntingtonas matė tiek JAV, tiek Europos valstybių, ypač Vokietijos, istorijoje buvo ne tiek pati kariuomenė ir jos ambicijos, kiek

⁵ Millett A. R., Maslowski P., *For the Common Defense: a military history of the United States from 1607 to 2012*. New York: Free Press, 2012.

⁶ Samuel P Huntington, *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge [Mass.]: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003), p. 10.

politikų manipuliavimas kariais. Jo nuomone, įvairiais laikotarpiais, įvairiose valstybėse politikai naudodavo kariuomenę kaip pretekstą vidaus politikos rietenoms: parlamentas prieš Karūną (D. Britanija), socialistai prieš konservatorius (Prancūzija ir Vokietija), kongresas prieš prezidentą (JAV). Tokią būklę jis pavadino subjektyvia civiline kontrole.⁷ Smetonos laikų Lietuva yra labai geras tokios būklės pavyzdys.⁸ Esant tokiai kontrolei kariuomenė po truputį ima politikuoti ir vis mažiau laiko skiria pagrindiniam savo darbui – rengtis karinėmis priemonėmis vykdyti duotas užduotis. Kuo daugiau kariuomenė įsitraukia į politiką, tuo prasčiau ji yra pasirengusi kautis.

Kad būtų galima išvengti tokios būklės, jis siūlo taikyti objektyvios kontrolės principą. Pasak jo, objektyvi civilių kontrolė „savo tikslą pasiekia militarizuodama kariuomenę, padarydama ją valstybės įrankiu“.⁹ Remdamasis Clausewitzo idėjų interpretacija jis siūlo labai aiškiai atskirti politinę ir karinę erdves ir suteikti joms autonomiją. Tai reiškia, kad politikai dirba ir veikia savo erdvėje, formuluoja kariuomenei užduotis ir kariškiai nesikiša į šį procesą. Žvelgiant iš tokios perspektyvos, prieš tai aptarta britų premjero Camerono pozicija ir griežtumas yra geriau suprantamas.

Tačiau nuo tos akimirkos, kai politikai perduoda užduotis kariuomenei, jie neturi teisės kištis ir aiškinti karininkams, kaip vykdyti karines operacijas. Šiuo atveju tai karininkų veiklos sritis ir jie geriau išmano, ką ir kaip reikia daryti. Šią savo idėją Huntingtonas bandė pagrįsti plačia istorine analize. Ypatingą dėmesį jis skyrė Vokietijos atvejui aptarti. Tam tikra prasme jis manė, kad jo siūloma objektyvios kontrolės idėja yra Vokietijos Generalinio štabo vado Moltkės išsakyto principo, kad „politikai turi nutolti iki tol, kol generolai pasieks pergalę“¹⁰, pratęsimas. O per Moltkę Huntingtonas susieja savo teoriją su Clausewitzo tradicija, nes juk kaip tik Moltkės dėka jis ir tampa autoritetu karybos srityje.¹¹

Taigi Huntingtono patarimas politikos praktikams buvo aiškiai atskirti politikos ir karybos sritis. Reakcijos ir kritikos labai ilgai laukti nereikėjo. Aiškiausią ir pagrįstą kritiką pateikė kitas to meto JAV socialinių mokslų grandas, sociologas Janowitzas. Jis sutiko, kad situacija JAV vidaus politikoje po II pasaulinio karo tikrai kokybiškai nauja dėl taikos meto kariuomenės. Jis taip pat pritarė, jog būtina atrasti būdus karines pajėgas kontroliuoti civiliams. Tačiau

⁷ Ibid., pp. 81–82.

⁸ Vaičėnionis J., *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Kaunas: Versus aureus, 2004.

⁹ Huntington S. P., *The Soldier and the State*, p. 83.

¹⁰ Ritter G., *The Sword and the Sceptre: The Problem of Militarism in Germany* (London: Allen Lane, The Penguin Press, 1972), Vol 4, p. 181.

¹¹ Paret P., Craig G. A., Gilbert F., *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age* (Oxford: Clarendon Press, 1986), pp. 281–295.

jis pateikė visiškai kitokį „receptų“ sąrašą nei Huntingtonas. Anot Janowitzo, siūloma skirtis tarp politinės ir karinės sričių yra neįmanomas dalykas, ypač branduolinio ginklo laikais.¹² Karinės pajėgos dėl technologinių pokyčių ir elementaraus fizinio dydžio pavirto į labai sudėtingą organizaciją, kurią valdyti reikia vadybinių, organizacinių įgūdžių. Dar daugiau, visi šie įgūdžiai nereikalauja specifinių karinių žinių ir gali būti perimti iš civilių. Kitais žodžiais tariant, didžioji dalis tų ir šių dienų karininkų yra niekas kita, kaip vadybininkai, vilkintys uniformas.¹³ Todėl geriausias būdas prižiūrėti kariškius yra jų neatskirti autonominėje erdvėje, o integruoti su civiliais, įtraukti į bendras darbo komandas. Dirbdami civiliškesnėje aplinkoje kariškiai perims civilių, politines (pilietines) normas ir vertybes. Tokiu būdu kariškiai bus kontroliuojami civilių.

Dar daugiau, Janowitzas atkreipė dėmesį į kintantį konfliktų pobūdį. Dekolonizacijos metu prasidėję konfliktai Afrikoje, Azijoje, Lotynų Amerikoje buvo visai kitokie kariniai konfliktai negu tie, kuriems ruošėsi NATO pajėgos. Tačiau Vakarų valstybės viena ar kita forma neišvengiamai juose dalyvaudavo. Šie konfliktai reikalavo labiau „policinio“ (angl. *constabulary*) pobūdžio karinių pajėgų, kurios paprastai reikalauja iš kariškių ne tik karinių, bet ir politinių, ekonominių, teisinių žinių.¹⁴ Vėlgį kintantis grėsmių ir konfliktų pobūdis reikalauja didesnio politinių ir karinių sričių integravimo, o ne atskyrimo.

Šios priešingos teorijos tapo vakarietišku civilių ir kariškių santykių modelių pagrindu. Nors jie abu buvo kurti JAV poreikiams, Vašingtonas labiau institucionalizavo Huntingtono modelį, o Janowitzo modelis labiausiai tinka paaiškinti Jungtinės Karalystės sistemą, nors iš tiesų daugelyje Vakarų valstybių funkcionuoja mišrus modelis, tarp jų ir Lietuvoje.¹⁵

Šie du modeliai tapo visų po to sekusių revizijų, naujų civilių ir kariškių santykių interpretacijų pagrindu. Moskos'o profesijos ir institucijos¹⁶, Descho

¹² Janowitz M., *The Professional Soldier: a social and political portrait*. New York: Free Press, 1960.

¹³ Ibid, p. 36.

¹⁴ Ibid, p. 320.

¹⁵ Egnell R., "Explaining US and British Performance in Complex Expeditionary Operations", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 29, Is. 6, 2006, pp. 1041-1075; Egnell R., *Complex Peace Operations and Civil-Military Relations*. London: Routledge, 2009.

¹⁶ Moskos C. C., "From Institution to Occupation Trends in Military Organization," *Armed Forces & Society* 4, No. 1 (October 1, 1977), pp. 41-50. the military organizations demonstrated key norms and values transcending self-interest, i.e. service. After the dissolution of the draft and the construction of the all-volunteer force, these institutional features seem to be evolving towards occupational policies, which use self-interest as motivational tools. Thus, for example, recruitment efforts under the all-volunteer force emphasize pay and benefits and deemphasize traditional military values. Given likely further development in the direction of the occupational model, two potential consequences are noted: the potential for trade unionism and the increased use of civilian technicians (contractors).

išorinio veiksnio¹⁷, Feaverio patikėtojo ir patikėtinio¹⁸, Schiff sutikimo¹⁹, Avant institucinės raidos²⁰, Feaverio ir Kohno atotrūkio²¹ modeliai yra atnaujintos, perdarytos Huntingtono ir Janowitzo pasiūlytų modelių versijos. Bendras visų šių teorijų ir modelių bruožas yra siekis sustiprinti civilių kontrolę ir neleisti kariškiams perimti valstybės valdymo. Kitais žodžiais tariant, visų šių idėjų tikslas yra sukurti tokį institucinį mechanizmą, kuris neleistų kilti kariniam perversmui. Niekas negalėtų prieštarauti tokiam siekiui, tačiau būtina pastebėti, kad šis modelis turi labai rimtų spragų, nes negali paaiškinti kitų formų ir būdų, kuriais kariškiai gali daryti poveikį civiliams. Esminė kritinė pastaba dėl šių modelių yra ta, kad jie visi remiasi labiau ontologinius (institucinius) aspektus iškeliančia galios samprata, kuri parodo ir aprėpia tik dalį vykstančių procesų.

Anot Jameso Burko, norint suprasti civilių ir kariškių santykius, siūlomų modelių variacijas ir iš to kylančias praktikas būtina suprasti, apie kokią demokratijos sampratą mes kalbame. Nuo to, kaip mes apsibrėšime demokratiją priklausys mūsų požiūris į karines pajėgas.²² Šiuo atveju norisi pasinaudoti puikiu Burko patarimu išskirti vieną pagrindinį elementą, leisiantį geriau suprasti civilių ir kariškių santykių raidą. Tik priešingai, nei jis siūlo, šiame straipsnyje pagrindiniu žodžiu yra ne demokratija, o *galia* (angl. *power*). Nuo to, kaip apibrėšime tai, kas yra galia, kokiomis formomis ji pasireiškia priklausys mūsų civilių ir kariškių sąveikos supratimas.

Britų sociologas M. Mannas yra pasiūlęs dviejų, vienu metu koegzistuojančių galios tipų idėją. Vieną galios tipą jis pavadino *despotine galia*, o antrąjį – *infrastruktūrine galia*. Pirmoji galios samprata atspindi „veiksmų, kuriuos elitas yra įgalintas įgyvendinti be nuolatinių institucionalizuotų derybų su pilietinės

¹⁷ Desch M., *Civilian Control of the Military*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1999.

¹⁸ Feaver P. D., *Armed Servants: agency, oversight, and civil-military relations*. Cambridge, Mass ; London: Harvard University Press, 2003.

¹⁹ Schiff R. L., “Concordance Theory: A Response to Recent Criticism,” *Armed Forces & Society* 23, No. 2 (January 1, 1996), pp 277–83.

²⁰ Avant D., *Political Institutions and Military Change*. Ithaca: Cornell University Press, 1994.

²¹ Feaver P. D., Kohn R. H., *Soldiers and Civilians the Civil-Military Gap and American National Security*.

²² Burk J., “Theories of Democratic Civil-Military Relations” showing how the classic and still influential theories of Huntington and Janowitz were rooted, respectively, in liberal and civic republican theories of democracy and, as a result, neither adequately solved this problem. The article then uses current research to pose new questions about the relations between military and political elites, the relations of civilians to the military and the state, and the multinational use of force. Based on the review, it concludes that a new theory of civil-military relations—one that accounts for the circumstances mature democracies presently face and tells how militaries can sustain as they protect democratic values cannot be derived from either liberal or civic republican models of democracy, as Huntington and Janowitz tried to do, but might be derived from federalist models.”author:{{“family”:“Burk”,“given”:“James”}},issued:{{“date-parts”:[["2002”]],“season”:“Fall”}}},schema:”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”}, *Armed Forces & Society*. Fall 2002 vol. 29 no. 1, pp. 7-29

visuomenės grupėmis, aprėpti.²³ Tai yra iš viršaus, iš centro kylanti galia. Paprastai tariant, despotinė galia koncentruojasi į tą, kuris priima sprendimus.

Galima būtų teigti, kad Huntingtono, Janowitzo ir jų auklėtinių modeliai kalba apie despotinės galios aspektus. Kaip minėta, šie modeliai siūlo įvairius būdus, kaip neleisti kariuomenės atstovams perimti politinės sistemos centro kontrolės, t. y. perimti despotinės galios kontrolės.

Svarbu ir Lietuvos atvejo analizei tai, kad visi pagrindiniai karo sociologijos srities atstovai koncentravosi į despotinės galios aspektus, nėra atsitiktinumai ir deviacija. Iš tiesų tai atspindys temų ir požiūrių, kurie vyrauja socialiniuose moksluose. Svarbu, kad Mannas savo pasiūlytas galios sampratas aiškina ir tiria valstybės kontekste, t. y. jo pagrindinė sąvoka yra *valstybė*. Šiuo atveju reikia kalbėti apie valstybės sampratos interpretacijas ir jų kaitą. Itin svarbu suvokti, kaip valstybę supranta JAV akademinis elitas. Pastarojo kuriamos koncepcijos neginčijamai dominuoja ir diktuoja socialinių mokslų žaidimo taisykles.²⁴

Ilgą laiką JAV buvo laikomasi nuomonės, kad tradicinė jos valstybės nevalstybiškumo (angl. *statelessness*) samprata darė poveikį socialinių mokslų raidai Amerikoje.²⁵ Ištiesos amerikiečių kartos manė, kad jos gyvena valstybėje, apie kurią XIX a. I pusėje A. de Tocqueville rašė, kad „niekas taip nestebina keliautojo iš Europos kaip nebuvimas to, ką mes vadiname vyriausybe arba administracija“²⁶. Todėl net ir šiais laikais mokslininkai kalba apie tai, kad JAV yra silpnos, tačiau turi labai stiprią pilietinę visuomenę. Todėl bet koks centrinės valdžios didėjimas, centrinio aparato plėtimasis yra vertinamas labai įtariai. O įtarimą itin kelia karinių pajėgų funkcionavimas, nes, kaip jau buvo minėta, nepasitikėjimas nuolatine reguliariaja kariuomene Amerikoje tęsiasi šimtmečius.

Tačiau per keletą pastarųjų dešimtmečių mokslininkai, tiriantys JAV valstybės institucijų raidą ir istoriją vis garsiau kalba apie tai, kad atėjo metas iš naujo įvertinti JAV valstybingumo klausimą. Naujausių mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad JAV valstybė buvo labiau intervencinė, stipresnė ir kontroliuojanti, nei mes norime tikėti.²⁷

²³ Mann M., *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology* (Oxford: Basil Blackwell, 1988), p. 5.

²⁴ Backhouse R. E., Fontaine P., *A Historiography of the Modern Social Sciences*. New York: Cambridge University Press, 2014; Backhouse R. E., Fontaine P., *The History of the Social Sciences since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁵ Nettl J. P., "The State as a Conceptual Variable", *World Politics*. Vol. 20, No. 4 (Jul., 1968), pp. 559-592.

²⁶ Tocqueville A., *Apie Demokratiją Amerikoje*. Vilnius: Amžius, 1996, pp. 80-81.

²⁷ Novak W. J., "The Myth of the "Weak" American State", *American Historical Review*, 2008, p. 756.

Baldwin P., "Beyond Weak and Strong: Rethinking the State in Comparative Policy History", *Journal of Policy History*, 17, 2005, pp. 12-33; King D. S., Lieberman R. C., "Ironies of State Building: A Comparative Perspective on the American State", 2009, pp. 547-548; Novak; Orren K., Skowronek S., *The Search for American Political Development* (Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2004).

Tokiame kontekste M. Manno pasiūlyta dviejų koegzistuojančių galių idėja tampa svarbi šiems mokslininkams:

JAV valstybė (kaip ir jos revoliucija) yra sutelkta prieš despotinę galią. Ji yra apsisėta idėjų apie valdžių atskyrimą, atsvarų sistemos sukūrimą: federacinis vs. valstijų vs. vietinis; vykdomoji vs. leidžiamoji vs. teisinė [...].²⁸

Citatoje pateiktą priešybių sąrašą būtų galima labai lengvai papildyti dar vienu: civiliai prieš kariškius. Ši skirtis labai gražiai papildo tradicinį JAV socialinių mokslų modelį. Taigi dominuojantys Vakaruose civilių ir kariškių modeliai buvo sukurti JAV valstybei remiantis Amerikietiška tradicija ir socialinių mokslų idėjomis ir todėl juose dominuoja siekis įvesti kontrolę, užtikrinti balansą. Tačiau toks požiūris kelia rimtų svarbių klausimų, ypač jeigu pažvelgtumėme į civilių ir kariškių santykius iš kitos perspektyvos ir pasiremtumėme infrastruktūrinės galios samprata.

Infrastruktūros samprata yra „valstybės gebėjimas įsiskverbti į visuomenės erdvę ir įgyvendinti politinius sprendimus visoje politinėje erdvėje.²⁹ Kitaip tariant šios galios samprata leidžia ieškoti atsakymų į klausimą: kaip yra įgyvendinami sprendimai. Tokios galios apraiškas realiame gyvenime liudija tokie reiškiniai kaip raštingumas, mokesčių sistemos, paštas, matų standartizacija, policijos patruliavimas. Kariuomenės srityje valstybės infrastruktūrinė galia pasireiškia biurokratizacijos, profesionalizacijos ir šauktinių kariuomenės formomis.³⁰ Tai reiškia, kad civilių kontrolė yra užtikrinama per šias institucijas. Dar daugiau, siekiant panaudoti šią galios formą ir tokią kontrolę neužtenka vien tik institucijų. Tam reikia ir idėjų socializacijos. Būtina, kad visuomenė ir kariuomenė priimtų šias institucijas ir funkcijas, laikytų jas legitimomis. Kitaip tariant, galia ateina ir per diskurso ir žinojimo kontrolę.³¹ Tačiau Mannas aiškiai pabrėžė, kad infrastruktūrinė galia veikia kaip dvipusis eismas. Per tas pačias institucijas, per kurias valstybė veikia visuomenę ir atskirus jos segmentus, visuomenė gali veikti ir valstybę. Vadinasi kariuomenė gali veikti civilinę erdvę pasitelkusi biurokratinę sistemą, ar siūlydama savo diskursą.

Apibendrinant šią dalį būtų galima konstatuoti, kad Vakaruose dominuojantys civilių ir kariškių modeliai labiau pabrėžia politinio centro apsaugą nuo karinio elemento įtakos. Iš esmės pagal šiuos modelius į visą šia situaciją žiūrima iš despotinės galios perspektyvos, koncentruojantis ties tuo, kas pri-

²⁸ Novak, p. 763.

²⁹ Mann M., *States, War and Capitalism*, p. 5.

³⁰ Mann M., *The Sources of Social Power*, ol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, pp. 419-425.

³¹ Infrastruktūrinės galios samprata turi aiškias sąsajas su M. Foucault'o idėjomis apie galią, žinojimą ir galios socializaciją.

ima sprendimus. Tačiau tai reiškia, kad šiuo metu vyraujantis žiūros taškas į civilių ir kariškių santykius aprėpia ne visą vaizdą, o tai lemia, kad tam tikros veiklos nėra skatinamos arba neutralizuojamos. Kaip tik taip atsitiko su intelektualinės refleksijos klausimu ir svarba kariniuose reikaluose. Jos svarbą geriausiai galima parodyti apžvelgiant Clausewitzo idėjas.

2. Clausewitzo idėjų revizija

Pažvelgus į ilgą Clausewitzo teksto interpretacijos ir pritaikymo istoriją galima aiškiai matyti, jog skirtingos kartos skirtingai interpretavo šio mąstytojo idėjas.³² Nesutarimai ir didžiuliai debatai prasideda tada, kai pabandoma išsiaiškinti, kurie iš jo pabrėžtų elementų yra svarbesni ir daugiau lemia už kitus. Geriausiai šią įtampą iliustruoja jo pateikti du karo apibrėžimai. Pirmasis skamba taip: „Karas yra jėgos panaudojimo aktas siekiant priešą priversti paklusti mūsų valiai“.³³ O antrasis „karas yra politikos tęstinumas, tik vykdomas kitomis priemonėmis“.³⁴ Atidžiai perskaitę ir įsigilinę į šių dviejų apibrėžimų formuluotes, matome esminių skirtumų ir prieštaravimų. Pirmajame labai pabrėžiamas valios elementas. Karas iš tiesų yra valių kova, kuri nebūtinai turi vykti mūsų lauke. Antrajame apibrėžime labai aiškiai pabrėžiamas politikos vaidmuo. Tai politika, kuri kaip praktika yra pastovi, tačiau nuolat kintantis jos turinys iš tiesų vis kitaip riboja karą ir todėl kiekvienoje epochoje kariaujama vis kitokiu būdu.

Būtina pabrėžti, kad antrasis apibrėžimas yra dažniausiai cituojama Clausewitzo knygos vieta ir taip pat raktas į visą jo veikalo interpretaciją. Čia svarbu paminėti kai kuriuos šios knygos rašymo istorijos momentus. Visiems yra žinoma, kad prūsų generolas buvo pradėjęs perrašinėti savo knygą. Tačiau nėra aišku, ar jis perrašymo procesą pradėjo baigęs rašyti knygą. M. Howardo ir P. Pareto angliškame vertime teigiama, kad Clausewitzas pradėjo perrašinėti knygą ją baigęs ir iki mirties suspėjo perrašyti pirmosios knygos pirmąjį skyrių. Pagal šią interpretaciją yra laikomasi pozicijos, kad pirmajame skyriuje surašytos mintys ir idėjos buvo labiausiai apgalvotos ir pasvertos, todėl vertos išskirtinio dėmesio, palyginti su likusia knyga. O šiame pirmajame skyriuje iš tiesų didžiulis dėmesys yra skiriamas politikai, kaip karą stabdančiam veiks-

³² Strachan H., Herberg-Rothe A., *Clausewitz in the Twenty-First Century* (Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 14–44.

³³ Carl von Clausewitz, ed. and transl. by Howard M., Paret P., *On War*. Princeton: Princeton Univ. Press, 1989, p. 13.

³⁴ *Ibid.*, p. 28.

niui, aptarti. Ši pozicija pritaikoma paprastai politikai nustato užduotis, kuriuomenė įgyvendina. Šiuo atveju politika kontroliuoja karinį veiksni. O tai yra šių dienų pradinė civilių ir kariškių santykių pozicija.

Šią interpretaciją galima kritikuoti dėl dviejų dalykų. Pirmiausia Clausewitzas neišskiria tik politikos veiksnio. Ją jis mato kaip sudėtinę nepaprastosios trejybės dalį. Realybėje karas skirtingais laikotarpiais įgyja skirtingas formas ir jo brutali prigimtis yra ribojama trijų veiksmų (politikos, likimo ir emocijų), kuriuos jis pavadina *nepaprastąja trejybe* (angl. *remarkable trinity*).³⁵ Šie trys veiksniai visada veikia ir riboja karą vienais kartais jis vyksta minimaliai praliejant kraują, o kai kuriais atvejais jis tampa beveik absoliutus. O visa tai apibendrinti galime šiais Clausewitzo išskirtais, universaliais principais: karo prigimtis yra brutalus kraujo praliejimas, kuris nuolatos ribojamas politikos, likimo, žmogaus aistrų ir instinktų. Šiuo atveju nėra jokių konkrečių instrukcijų, kaip laimėti mūšį. Tai labiau bandymas geriau suprasti, kas yra karas. Iš to kyla natūralus klausimas kodėl Howardas ir Paretas versdami prūsų generolo knyga akcentavo tik politiką?

Dėl antrojo dalyko kritikuojama dar labiau. Liberalioje, instrumentinėje Clausewitzo karo sampratos interpretacijoje pradingsta interakcijos momentas. Kur visoje šioje istorijoje oponentas? Jis aptinkamas pirmajame karo apibrėžime, kuriuo akcentuojama ne politika, bet valia. Šiuo atveju valios priėmimas savo oponentui pasako tai, kad priešininkas taip pat yra mąstantis, valingas subjektas. Todėl kai susiduria du valingi asmenys, pradinis puolimo ar gynybos planas, pasak Moltkės, „neatlaiko pirmojo susidūrimo su priešu“.³⁶ Kuo ilgiau trunka ši kova, tuo karas ilgesnis ir autonomiškesnis. Karo metu dinamiškai vykstantys procesai pradeda diktuoti sąlygas ir keisti politinius tikslus. Todėl Clausewitzas ir teigė, kad gynyba yra stipresnė karo forma. Persasi išvada, kad ta pusė, kuri greičiau prisitaikys prie naujų kovos sąlygų ir sąveikaudama su oponentu ras efektyvų būdą įveikti oponento valią, pasieks pergalę. Tokio prisitaikymo neįmanoma pasiekti, jeigu karinės pajėgos nepajėgia konceptualiai reflektuoti.

Kitaip perskaičius Clausewitzą galima teigti, kad iš tiesų jis kalba apie civilių ir kariškių dialogą, o ne monologą.³⁷ O šio dialogo paskirtis yra labai paprasta – sukurti gerą ir efektyvią strategiją. Strategija yra ta jungtis, kuri jungia politinius tikslus su karinėmis priemonėmis. Norint, kad šie du elementai būtų suderinti, reikia gerai parengtos strategijos, kurios neįmanoma sukurti, jeigu

³⁵ Ibid., p. 30.

³⁶ Hughes D. J., *Moltke on the Art of War: Selected Writings* (Novato, CA: Presidio Press, 1995), p. 45.

³⁷ Strachan H., *The Direction of War*, p. 30.

nėra konstruktyvaus civilių ir kariškių dialogo. Čia verta prisiminti Feaverio žodžius apie civilių dilemą. Žmonės bijo kariuomenės, kurią sukūrė gynybos sumetimais. Taigi gynybos elementas eina pirmiau už kariuomenės ribojimą. Tai reiškia, kad pirmiausia mes turime koncentruotis į tai, ar mūsų karinės pajėgos yra pasirengusios atlikti karines operacijas, o tam būtinas konstruktyvus civilių ir kariškių dialogas. Todėl galima sakyti, kad konstruktyvių civilių ir kariškių santykių esmė yra ne kariškių vadovavimas civiliams. Šių santykių tikslas yra strategijos kūrimas. O geros strategijos negalima suformuluoti, jeigu nėra supratimo, kokia sudėtinga yra karo prigimtis. Tai itin sunku suvokti karinės patirties neturintiems civiliams. Karo prigimtis nėra ribojama tik politikos, ją riboja ir likimas, ir žmogiškosios emocijos. O visų šių trijų elementų konfiguracija skirtingais istoriniais momentais susidėlioja skirtingai. Todėl kariai, geriau suvokdami paskutinių dviejų veiksmų poveikį, gali aiškiau paaiškinti tai civiliams. Civiliai, išmanydami politikos subtilybes, gali paaiškinti kariams, kaip ir kodėl ji riboja karinių pajėgų veiklą. Viso šito civiliai ir kariškiai nesupras, jeigu nesistengs nuolat kalbėti apie karo prigimtį ir jo pobūdžio kaitą. Kitaip tariant, diskusijos ir kritiška refleksija yra civilių ir kariškių santykių esmė. Tačiau norint įvertinti šių diskusijų kokybę mums reikia kitokios prieigos, kitokio žiūros taško, kurių dominuojantys civilių ir kariškių santykių modeliai negali pasiūlyti. Šios teorijos leidžia įvertinti institucinius aspektus, tačiau šiuo atveju institucijos yra antrinis dalykas. Tikrąją galią turi ne tie, kurie užima atitinkamus postus, o tie, kurie kuria diskursus, naratyvus, koncepcijas. Juk be šių dalykų neįmanoma sukurti geros strategijos.

Senosios prieigos ribotumą labai gerai iliustruoja Feaverio pasiūlyta patikėtojo ir patikėtinio (angl. *principal – agent*) teorija. Joje civilių ir kariškių santykiai yra matomi kaip „strateginės interakcijos žaidimas“.³⁸ Šio žaidimo metu civiliai nusprendžia, kokiū būdu geriausia stebėti kariškių veiksmus. O karinės pajėgos, įvertinusios stebėsenos institucijų stiprumą, efektyvumą ir gebėjimą bausti už netinkamus sprendimus, gali pasirinkti paklusimo arba išsisukinėjimo (angl. *shirking*) strategijas. Krizė kils tada, kai civiliai norės atlikti agresyvią stebėseną, o kariškiai norės išsisukti.³⁹ Viena svarbiausių stebėsenos formų yra žiniasklaidos ir civilių ekspertų veikla. Tačiau tai yra būtina, bet nepakankama sąlyga. Kokia nauda iš stebėsenos, jeigu nesame pajėgūs užduoti konceptualių klausimų apie kariuomenės siūlomą konceptualinę „produkciją“? Šiuo atveju vien tik institucinės kontrolės neužtenka, būtina ir turinio kontrolė.

³⁸ Feaver P. D., „Crisis as Shirking: An Agency Theory Explanation of the Souring of American Civil-Military Relations,” *Armed Forces & Society* 24, No. 3 (April 1, 1998), p. 407.

³⁹ *Ibid.*, p. 448.

Visa tai pamatyti ir įvertinti leidžia infrastruktūrinės galios perspektyva ir su ja susijęs kontrolės užtikrinimas per įvairių diskursų kūrimą. Žinojimas yra galia ir tie, kurie suteikia žinių, diktuoja sąlygas ir kontroliuoja visą procesą.⁴⁰ Paprastai tariant, jeigu karinių koncepcijų, teorijų kūrėja yra tik kariuomenė, tai civiliai mokys apie karą pro jos pasiūlytus diskurso „akinius“. Dar daugiau, kariuomenė ir jai prielankūs ekspertai, gali diskusiją pasukti link techninio pobūdžio klausimų, o ne politinių, kuriuose jie tikrai turi viršenybę. Šiuo atveju vietoj klausimo, kodėl mes kažką darome su karinėmis pajėgomis, pirmiau keliamas klausimas, su kokiomis priemonėmis kariausim.⁴¹ Geras to pavyzdys galėtų būti Lietuvoje vykstanti diskusija dėl karinių šarvuočių įsigijimo. Visa diskusija yra įgavusi gana stiprų techninį pobūdį, kuriame yra kalbama apie važiuoklę, šarvo storį ir t. t. O diskusijos apie tai, kokią funkciją atliks ši karinė technika įgyvendinat strateginius tikslus, kokie doktrininiai sprendimai yra reikalingi, faktiškai nevyksta.

Taigi, tinkamos ir efektyvios strategijos neturėsime, jeigu neskatinsime civilių ir kariškių dialogo. Šiuo atveju mes turime kalbėti apie dviejų lygių refleksiją. Pirmiausia pačioje kariuomenėje turi būti išmokta atvirai diskutuoti ir keistis idėjomis apie karą, karybą. Išpildžius šią sąlygą žengiamo į kitą lygmenį, kuriame kariškių diskusijų metu gimusios idėjos yra įtraukiamos į rimtesnį pokalbį su civiliais. Šio pokalbio metu, viena vertus, yra užtikrinama diskursyvinė kariškių kontrolė ir sukuriama efektyvi strategija.

Svarbu, kad šis naujoviškas požiūris į strategijos kūrimą ir sąsajas su civilių ir kariškių santykiais Vakaruose sulaukia pasipriešinimo, ypač dėl intelektualinio elemento svarbos. Pirmiausia visuomenėje egzistuoja stereotipinis įsivaizdavimas, kad karinių pajėgų atstovai nepasižymi dideliais intelektualiniais gebėjimais. Karinės pajėgos, būdamos hierarchine, iš prigimties konservatyvia institucija, tikrai sunkiai priima naujoves.

Savo ruožtu karinės pajėgos garsėja antiintelektualine tradicija. Skeptiškas požiūris į kontempliatyvaus žmogaus vietą JAV, D. Britanijos, Prancūzijos ir kitų valstybių karinėse pajėgose yra labai gerai dokumentuotas ir

⁴⁰ F. Lyotard, *Postmodernus būvis*. Vilnius : Baltos lankos, 1993.

⁴¹ Dauber C., "The Practice of Argument: Reading the Condition of Civil-Military Relations," *Armed Forces & Society* 24, No. 3 (April 1, 1998), p. 443.

žinomas.⁴² Šios tradicijos atstovai laikosi nuostatos, kad karas yra tragiškas, žiaurus reiškinys, kurio vedimui, visų pirma, reikia labai daug praktinių įgūdžių. Todėl kariuomenėje reikia ne kontempliatyvaus, bet veiklaus žmogaus.⁴³ O tai reiškia, kad karinės pajėgos nėra vieta užsiimti intelektualine refleksija ir nėra linkusios toleruoti tai norinčius daryti karininkus. Turbūt radikaliausios pozicijos šiuo klausimu laikosi žinomas amerikiečių karo apžvalgininkas R. Petersas, teigdamas, kad „kariniame kontekste teorija yra žudikė, ji žudo aktyviai ir pasyviai“.⁴⁴ Karinėje praktikoje tokios pozicijos šalininkai iškelia D. Britanijos pavyzdį, kuri garsėja, ar bent jau garsėjo savo „išsikapanojimo“ (*angl. muddling through*) tradicija, kai kiekvienos operacijos metu yra taikomi pragmatiški *ad hoc* sprendimai ir mažiau paisoma doktrininų reikalavimų.⁴⁵ Tačiau reikia pabrėžti, kad intelektualinė refleksija nėra tik knygų, straipsnių rašymas ar debatų ir konferencijų organizavimas. Tai yra daug platesnio pobūdžio veikla ir gebėjimai. Intelektualinis smalsumas yra būtina sąlyga bet kokiai inovatyviai veiklai. O kaip tik tokia veikla ir yra būdinga kariuomenei. Nuolat kintanti karyba, technologinės galimybės ir ypač politinės karų aplinkybės verčia kareivius ir jų vadus be paliovos prisitaikyti prie naujų sąlygų.

Todėl žvelgiant iš tokios perspektyvos karinė tarnyba yra prieštaringa. Viena vertus, geras kareivis vykdo jam duotą įsakymą ir neužduoda daug klausimų. Tačiau kita vertus, poreikis prisitaikyti prie nuolat kintančių aplinkos sąlygų reikalauja gebėjimų, kurie skatina užduoti klausimus, o pastarieji verčia galvoti ir reflektuoti. Kaip yra pastebėjęs britų karo istorikas J. Keeganas, modernioje kariuomenėje rengiant karininkus iš pradžių reikia „uždaryti jų protus sudėtingoms idėjoms“, o vėliau iš naujo juos atverti „ne vienmačiam, o daugiamačiam pasaulio matymui“.⁴⁶

Apibendrinant visa tai, kas buvo pasakyta, būtų galima teigti, kad Vakaruose dominuojančios civilių ir kariškių teorijos vadovaujasi liberalia Clau-

⁴² Snider D., Matthews L., *The Future of the Army Profession, Revised and Expanded Second Edition*, 2nd ed. (Learning Solutions, 2005); Reid B. H., “What Is Command Culture?,” *Journal of Strategic Studies* 38, No. 1–2, January 2, 2015, pp. 215–31, doi:10.1080/01402390.2015.997547; Muth J., *Command Culture: Officer Education in the U.S. Army and the German Armed Forces, 1901–1940, and the Consequences for World War II*, 1st ed. (Denton, Tex: University of North Texas Press, 2011); Robert A. Doughty, *The Seeds of Disaster: The Development of French Army Doctrine, 1919–1939* (Hamden, Conn: Archon Books, 1985); Paddy Griffith, *Military Thought in the French Army, 1815–51, War, Armed Forces, and Society* Y (Manchester: Manchester University Press, 1989); Correlli Barnett, “The Education of Military Elites,” *Journal of Contemporary History* 2, No. 3 (July 1, 1967), pp. 15–35.

⁴³ Snider D., Matthews L., *The Future of the Army Profession, Revised and Expanded Second Edition*, p. 61.

⁴⁴ Peters R., “Learning to Lose,” *The American Interest*, 2007, p. 25.

⁴⁵ King A., “Military Command in the Last Decade”; Egnell, “Explaining US and British Performance in Complex Expeditionary Operations.”

⁴⁶ Keegan J., *The Face of Battle*. Harmondsworth: Penguin, 1978, pp. 22–23.

sewitzo idėjų interpretacija, kuri pabrėžia politikos viršenybę karo atveju. Savo ruožtu liberali politinė tradicija akcentuoja valdžios paskirstymą, kad joks despotas nepajėgtų užimti politinio centro ir itin įtariai žiūrima į kariuomenę. Ji yra matoma kaip būtinas blogis, kuris turi būti itin prižiūrimas ir kontroliuojamas. Tačiau visgi pirminė kariuomenės funkcija yra karyba ir todėl civilių ir kariškių santykiai turi sukurti sąlygas, kad karinių pajėgų atstovai būtų pajėgūs kurti karinius planus ir juos įgyvendinti. Šiuo atveju institucinė-politinė kontrolė, nors ir yra labai svarbi, negali būti vienintelė kontrolės forma. Intelektualinės refleksijos svarba yra ne ką mažesnė, nes ji užtikrina tiek efektyvios strategijos parengimą, tiek leidžia vykdyti diskursyvią civilinę kontrolę.

3. Civilių ir kariškių santykių raida Lietuvoje

Baltijos valstybėms atkūrus nepriklausomybę, jų situacija buvo unikali. Jos kūrė savo karines sistemas faktiškai nuo nulio. Vieninteliai dalykai, kuriuos mes perėmėme iš sovietinių laikų, buvo karinės paskirties pastatai, infrastruktūra ir sovietinėje kariuomenėje tarnavę karininkai. Visa kita (įstatymų bazė, institucijas, karinių pajėgų struktūrą) teko kurti iš naujo remiantis vakarietiška patirtimi.

Demokratinės civilinės kariškių kontrolės užtikrinimas buvo būtina sąlyga norint įsilieti į Vakarų politinę bendruomenę. Šis procesas vyko dviem lygiais. Civiliai matė kariškių kontrolės mechanizmų stiprinimą kaip didesnės politinės transformacijos, perėjimo į demokratiją, dalį.⁴⁷ O pamažu besiformuojantis ir stiprėjantis profesionalių karininkų sluoksnius pradėjo perimti tarptautines karines normas. Pasak Theo Farrello, naujai formuojamos karinės struktūros, įsitraukdamos į tarptautinę veiklą, perima dvi esmines normų grupes, kurios yra laikomos karinio profesionalumo pagrindu: konvencinės karybos normas ir civilių viršenybės idėją.⁴⁸ Kitaip tariant, jeigu Lietuvos kariuomenė norėjo būti pripažinta tarptautinio „karinio klubo“, ji privalėjo išmokti paklusti civiliams.

Šis išskyrimas į dviejų lygmenų raidą yra svarbus ir dėl kitos priežasties. Jis parodo procesų eiliškumą. Šiuo atveju galima pritaikyti Thedos Skocpol idėją, kad skirtingą Vakarų valstybių raidą nulėmė demokratizacijos ir biurokratizacijos

⁴⁷ O'Donnell G., Schmitter P. C., *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore ; London: The JHopkins University Press, 1989.

⁴⁸ Farrell T., "Transnational Norms and Military Development: Constructing Ireland's Professional Army," *European Journal of International Relations* 7, No. 1 (March 1, 2001), pp. 73–75.

procesų eiliškumas ir iš to plaukiančios konfigūracijos.⁴⁹ Baltijos šalyse, priešingai nei kituose po sovietinėse valstybėse (Lenkijoje, Vengrijoje), pirmiau įvyksta demokratizacija, o tik po to yra kuriama biurokratinė krašto apsaugos infrastruktūra. Taigi pas mus pirmiau įsigali nuostata, kad civiliai turi kontroliuoti karius ir daryti tai demokratiškai, o tik po to galvojame, kaip tai realiai padaryti.

Civilinės kontrolės įdiegimas nebuvo lengvas uždavinys. Užtenka prisiminti 1993 m. liepą į mišką pasitraukusių savanorių istoriją. Šis savanorių poelgis buvo didžiausia krizė civilių ir kariškių santykiuose, vėliau situacija gerėjo.⁵⁰ Tačiau tai nereiškia, kad nebūta įtampos. Dalis karininkų nevengė viešai politikuoti.⁵¹ Pervertus to meto žurnalo *Kardas* numerius matyti, kad tarp pirmojo krašto apsaugos ministro A. Butkevičiaus ir įvairių atsargos karininkų tvyrojo didelė įtampa.⁵² Savo ruožtu nemažai įtampos ir nesutarimų buvo tarp tarpukario atsargos karininkų, karininkų, kurie tarnybą pradėjo 1990–1991 m. ir tų, kurie buvo atlikę tarnybą sovietinėje kariuomenėje. Vėliau visą šią painią situaciją dar labiau komplikavo grįžę išėivijos karininkai. Apskritai, pirmąjį dešimtmetį atmosfera karinių pajėgų viduje ir tarp kariškių ir civilių buvo gana įtempta. Kita vertus, tikėtis brandžios veiklos ir diskusijų iš institucijų ir jas nuo nulio kuriančių žmonių, būtų naivu.

Iš tiesų 2000 m. minint krašto apsaugos sistemos įkūrimo 10-metį Lietuva turėjo teisiškai ir biurokratiškai funkcionuojančią civilių ir kariškių santykių sistemą. Nuo 1996 m. buvo priimta daug įstatymų, kuriuose buvo aiškiai apibrėžtos visų institucijų ir pareigūnų veiklos ribos, kompetencijos: Nacionalinio saugumo pagrindų (1996 m.), Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos (1998 m.), Tarptautinių operacijų ir karinių pratybų (1998 m.), Karo prievolės (1999 m.), Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai

⁴⁹ Orloff A. Sh., Skocpol Th., "Why Not Equal Protection?"

⁵⁰ Kita rimta krizė, bet tuo metu nutylėta ir nežinoma visuomenei buvo 2004 m. pavasarį įvykęs vadinamasis jėgerių suokalbis. Jo metu, prieš pat Lietuvos narystės NATO pradžią ir JAV SOP planuotą įvertinimą, besiruošiančio trečiojo specialiųjų operacijų eskadrono „Aitvaras 04“ nariai iš jėgerių bataliono (14 karių) įteikė raštiškus atsakymus vykti į Afganistaną. Susidariusi situacija buvo operatyviai ir tyliai išspręsta. Tačiau ji parodė, kaip greitai situacija gali eskaluotis ir pasidaryti sunkiai kontroliuojama. Matonis A., *Gabrieliaus kariai: Lietuvos specialiųjų operacijų pajėgų ir Aitvaro istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2014, pp. 88–92.

⁵¹ Urbelis V., Urbonas T., „The Challenges of Civil–Military Relations and Democratic Control of Armed Forces: the Case of Lithuania“ kn. Andrew Cottey, Timothy Edmunds, and Anthony Forster, *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards*, (Basingstoke: Palgrave, 2002, pp. 108–125).

⁵² Pilkauskas Z., „Žuvis genda nuo galvos, arba apie kai kuriuos karvedžius“, *Kardas*, 1994 m., Nr. 34, p. 20–22; Česnulevičius V., „Dėl doc. Z. Pilkausko straipsnio „Žuvis genda nuo galvos, arba apie kai kuriuos karvedžius“, *Kardas*, 1994 m., Nr. 56, p. 46–47; „Dar kartą apie karvedžius“, *Kardas*, 1994 m., Nr. 78, p. 40; „Istorinė konferencija: Lietuvos kariuomenės atkūrimo ištakos ir problemos 1988–1990 m.“, *Kardas*, 1998 m. Nr. 12, p. 20–26.

(2000 m.) įstatymus; naujus Krašto apsaugos ministerijos nuostatus (1998 m.) ir kt. Galiausiai 2000 m. buvo patvirtinta pirmoji Lietuvos karinės gynybos strategija, kurioje greta atgrasinimas, visuotinė ir besąlygiška gynyba, euroatlantinis solidarumas ir kolektyvinė gynyba demokratinė civilinė ginkluotojų pajėgų kontrolė yra fundamentalūs principai, ant kurių pastatyta visa valstybės karinio saugumo architektūra.

Šiuo atveju Lietuvoje buvo sukurta labiau Huntingtono principais paremta sistema, kurioje politinė ir karinė sritys buvo aiškiai atskirtos. Mechanizmas užtikrinti kad despotinę galią kontroliuotų civiliai buvo garantuotas. Pirmasis etapas – formalumų perėmimas, buvo įvykdytas, liko kokybiškai užtikrinti antrąjį – kasdienį perimtų principų, įtvirtintų teisinių punktų įgyvendinimą ir praktikavimą. Tai, kad sistemą reikėjo tobulinti ir tvarkyti, rodė mokslininkų ir ekspertų publikacijos.⁵³

Vakarų mokslininkai visus šiuos procesus įvertino teigiamai. Jų teigimu, pokomunistinės valstybės sėkmingai perėmė vakarietiškus teisinius, institucinius, biurokratinius civilių kontrolės mechanizmus.⁵⁴ Kitaip tariant, buvo perimta forma, tačiau iki galo neaišku, ar buvo ir kaip buvo perimtas turinys. Cottey tai pavadino antrosios kartos problematika (angl. *The Second Generation Problematic*). Perėmus institucinę struktūrą, kitas žingsnis turėtų būti kokybiško turinio užtikrinimas, t. y. gerai ir efektyviai funkcionuojantiems civilių ir kariškių santykiams neužtenka vien tik gerai surašytų įstatymų, pareigingai dirbančių valstybės tarnautojų ir gerai parengtų karinių pajėgų. Būtina, kad apie visus šiuos dalykus: kodėl ir kaip turi funkcionuoti su krašto gynyba susiję įstatymai, kodėl ir kaip karinės pajėgos rengiamos, diskutuotų ir visuomenė. Paprastai tariant, geriems civilių ir kariškių santykiams būtina kokybiška refleksija apie karinius dalykus ir į šį procesą būtina turi įsitraukti visuomenė.⁵⁵ Tačiau niekas nekvestionavo pačios sistemos principų ir jų įtvirtinimo. Iš tiesų pačių publikacijų turinys ir ten pateikiamos rekomendacijos labai aiškiai parodo, kad svarbiausiu elementu civilių ir kariškių santykiuose išlieka institucinio valstybės galios centro apsauga. Galų gale mes labiausiai bijome ir saugomės kariškių įtakos politiniam centrui.

Viena vertus, į Vakarų mokslininkų pastebėjimą tikrai reikia atkreipti

⁵³ Cottey A., Edmunds T., Forster A., "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations," *Armed Forces & Society* 29, No. 1 (October 1, 2002): pp. 31–56; Gričius A., Paulauskas K., Demokratinė civilinė ginkluotojų pajėgų kontrolė Lietuvoje“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2002, 2003 m., p. 217–236; Urbelis ir Urbonas.

⁵⁴ Cottey A., "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations," *Armed Forces & Society* 29, No. 1 (2002): 31–56.

⁵⁵Ibid.

dėmesį, tačiau, kita vertus, reikia paminėti, kad mokslininkų išsakytos pastabos nėra teisingos pokomunistinėms valstybėms. Iš tiesų jų kritiką būtų galima nukreipti ir į brandžias vakarietiškas demokratijas. Vakarų naudojamas ir mums pasiūlytas civilių ir kariškių santykių modelis dėl savo instrumentinės prigimties neleidžia iki galo išpildyti antro refleksijos etapo.

Nenumatyta neigiama viso šito pasekmė yra ta, kad toks procesų eiliškumas neleido išplėtoti adekvačios institucinės struktūros, skirtos karinei refleksijai, o tai savo ruožtu trukdė tęsti atitinkamas tradicijas. Šiuo atveju yra svarbu pabrėžti prioritetų ir intensyvumo laipsnį. Tikrai nenorima pasakyti, kad nereikėjo sukurti įstatymų bazės, kuri aiškiai apibrėžtų civilių ir kariškių pareigas, teises, darbų padalijimą, karinių pajėgų struktūrą. Visa tai svarbu, tačiau civilių ir kariškių sąveika nesibaigia ties šiais dalykais.

Taip pat per didelis susikoncentravimas į institucinę struktūrą neleido adekvačiai įvertinti kitų vakarietiško karinių tradicijų. Kita vertus, Lietuvos negalima per daug kaltinti. Mes klausėmės patarėjų ir konsultantų iš užsienio valstybių, perėmėme tai, kas buvo laikoma gerąja patirtimi.

Ši tarptautinių (vakarietiško) praktikų, tradicijų, idėjų difuzija įneša tam tikros sumaišties. Tiesiog reikia pastebėti, kad kai Huntingtonas ir Janowitzas parengė savo modelius ir kalbėjo apie karininkijos profesionalizaciją, jie kaip savaime suprantamą dalyką priėmė egzistuojančią amerikiečių ir britų karinės edukacijos ir švietimo sistemą, kuri ir garantavo tam tikrą intelektualinės refleksijos lygį. Ši tradicija koegzistuoja su kiek anksčiau aptarta antiintelektualizmo tradicija Vakarų karinėse pajėgose. Ši koegzistavimą turbūt geriausiai iliustruoja karinės žiniasklaidos formatai. JAV karinių pajėgų leidiniai *Parameters*, *Military review*, *Joint Force Quarterly*, *Air and space power journal*, *Naval War College review*; britų *RUSI journal*, *British army review*; rusų *Военная Мысль* ir t. t. Šiuose ir panašaus pobūdžio leidiniuose karininkai, civiliai ekspertai, mokslininkai, politikai dalijasi savo patirtimi, siūlo naujas koncepcijas, teorines inovacijas, pateikia naujausių karų ir konfliktų analizę. Šių leidinių puslapiuose gimė ne viena strateginio ir operacinio lygmens idėja, kurios laikui bėgant tapo karinės praktikos dalimi. Tokiuose leidiniuose normalu, jeigu majoras polemizuoja su pulkininku ar generolu. Tokia erdvė tarnauja ne tik minčių keitimuisi, kuris gali nuvesti prie efektyvios strategijos sukūrimo. Diskusijos šioje erdvėje taip pat leidžia matyti ir stebėti, koks diskursas, idėjos vylia kariškių gretose, o tai savo ruožtu leidžia geriau vykdyti civilinę karinio suvokimo kontrolę. Taigi būtų galima teigti, kad amerikiečių mokslininkų pasiūlyti modeliai buvo kuriami egzistuojant tam tikroms tradicijoms. Kai bent dalis karininkų savo šalyje yra įgiję gerą karinį išsilavinimą ir nuolat užsiima

savo veiklos refleksija, galima kur kas lengviau kalbėti apie politinės veiklos atskyrimą nuo karinės arba, atvirkščiai – apie didesnę šių dimensijų suliejimą. Todėl, kai kūrėsi Lietuvos krašto apsaugos sistema, remiantis Vakarų patirtimi, buvo mažiau akcentuojama karinio švietimo svarba, o tai atsiliepė intelektualinės refleksijos kokybei.

Jeigu užmestume akį į lietuvišką praktiką, tai iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad ir mes turime savo karinės žiniasklaidos tradicijų. Krašto apsaugos sistema leidžia daug periodinių leidinių: *Kardas*, *Karys*, *Kariūnas*, *Krašto apsauga*. Jeigu vakarietišką praktiką laikysime tam tikru idealiuoju modeliu, tai lietuviškuose leidiniuose būtų galima tikėtis rasti diskusijų apie karo teoriją, operacijų, kuriose dalyvauja šalies arba jos sąjungininkų kariai, analizę, einamųjų reikalų apžvalgą. Tačiau verčiant šių žurnalų puslapius tenka nusvilti. Per 25 nepriklausomybės metus juose buvo publikuota mažai tekstų, kuriuose būtų kalbama apie karo teoriją, teorijos ir praktikos santykį. Dar didesnis iššūkis rasti straipsnių šia tema, parašytų ne civilių ir ne atsargos karininkų, o tarnybą atliekančių karininkų.⁵⁶

Šiuo atveju norisi pabrėžti, kad kalbama apie publikacijas, kurios yra ne apie bataliono gyvenimą ar pratybas. Tokių publikacijų gausu ir jų autoriais dažniausiai būna karininkai. Tačiau rimtai ekspertų diskusijai reikia tekstų apie šalies deklaruojamus karybos principus ir formas: teritorinė gynyba ir jos variacijos, manevrinė karyba, karinė transformacija, kova mieste ir pan. Prie tokių publikacijų būtų galima priskirti plk. S. Knezio pirmojo Čėčėnijos karo eigos analizę⁵⁷, plk. lt. J. Užurkos ir jo kolegų idėjas apie nacionalinį saugumą ir teritorinę gynybą⁵⁸, kpt. A. Alonderio mintis apie informacinę karybą ir karinę lyderystę⁵⁹, mjr. A. Daugirdo taktinio lygmens kovų analizę⁶⁰ ar kpt. I. Miškinio šiuolaikinių karinių praktikų ir koncepcijų

⁵⁶ Geriausias tokio atvejo pavyzdys gali būti dim. plk. doc. dr. Algimanto Vaitkaičio straipsniai apie karybos srities revoliuciją, naujausias karines technologijas ir Lietuvos gynybos politiką. Vaitkaitis A., „Ar mūsų kariuomenė apgins Lietuvą?“, *Kardas*, 2009 m., Nr. 1, p. 12–13; Vaitkaitis A., „Revoliucija karybos „sirtyje“, 2009 m., *Kardas*, Nr. 2, p. 16–19; Vaitkaitis A., „Ateities karams reikia kitokių ginkluotųjų pajėgų, 2010 m., *Kardas*, Nr. 5, p. 25 ir Nr. 6, p. 18–21.

⁵⁷ Knezys S., „Keturi karo Čėčėnijoje etapai“, *Karys*, 1995 m., Nr. 3, pp. 16–18; *Karys*, 1995 m., Nr. 6, 16–19; „Nepaskelbtas karas Čėčėnijai arba čėčėnų karo pamoka Rusijai“, *Kardas*, 1995 m., Nr. 3–4, pp. 35–39.

⁵⁸ Užurka J., „Mūsų valstybės saugumo kriterijai“, *Kardas*, 1996 m., Nr. 34, pp. 8–9; Užurka J., Vaitkaitis F., Eidukaitis V., „Lietuvos valstybės teritorinės gynybos pagrindų metmenys“, *Kardas*, 2000 m., Nr. 3, pp. 6–11;

⁵⁹ Kanauka A. V., Alonderis A., „Informacija ir dezinformacija – nauji kovos būdai“, *Kardas*, 2002 m., Nr. 2, pp. 17–21; Alonderis A., „Pašaukimas – būti lyderiu“, *Kardas*, 2006 m., Nr. 2, pp. 24–31

⁶⁰ Daugirdas A., „Kova mieste. Lietuviška versija“, *Karys*, 2010 m., Nr. 1, pp. 12–17; Daugirdas A., „Kovinių veiksmų pavyzdžiai“, *Karys*, 2010 m. Nr. 2, pp. 42–46 ir Nr. 3. pp. 22–25; Daugirdas A., „Lietuvos partizanų taktikos ypatumai“, *Karys*, 2011 m., Nr. 5., pp. 32–35 ir Nr. 6, pp. 30–33.

apžvalgas.⁶¹ Tačiau nepaisant įdomių, originalių išvalgų, skaitant visus šiuos tekstus į akis krenta vienas dalykas – nėra nei chronologinio, nei tematinio nuoseklumo, fragmentiška.

Kardo ir *Kario* numeriuose galima rasti daug straipsnių apie LDK karybos istoriją, Lietuvos nepriklausomybės kovas ir Lietuvos kariuomenės raidą, rezistenciją, jų dalyvių prisiminimus, apie įvairią ginkluotę ir karinę techniką. 1990–2000 m. laikotarpiui taip pat būdingas politinių ir asmeninių sąskaitų suvedinėjimas.

Tačiau publikacijų apie dabartinę Lietuvos karinę patirtį yra mažai. Dažnai apsiribojama faktų išdėstymu, paviršutiniška analize, kurią būtų sunku pavadinti ekspertine. Žinoma, negalima sakyti, kad nėra įdomių, dėmesio vertų publikacijų. Pvz., būtų galima išskirti *Kardo žurnalo* korespondento D. Sutkaus publikacijas, kuriose autorius bando supažindinti skaitytojus su naujesne karine kitų valstybių patirtimi. Tačiau būtina dar kartą pabrėžti, kad panašiomis temomis rašančių karininkų tikrai nedaug.

Visų šių diskusijų skurdumas išryškėja, kai lyginame šių dienų situaciją su tarpukario Lietuvos. Tuo metu, greta *Kardo* ir *Kario* buvo leidžiamas dar vienas rimtas periodinis leidinys *Mūsų žinynas*. Šio leidinio straipsnių pavadinimai daug ką pasako: *Stabdomųjų kautynių pagrindiniai dėsniai; Prancūzų ir vokiečių pėstininkų karo doktrina; Taktikos idėjų evoliucija vakarų fronte per didįjį karą; Šarvuočių puolimo galimūmams sujungtų ginklų kautynėse*. Išangos žodyje teigiama, kad „Mūsų Žinynui rūpi išskirti Lietuvos armijos intelektą specialių karo mokslų ir bendrųjų mokslų iki tokio laipsnio, kokio yra pasiekusios kitų civilizuočių valstybių armijos“.⁶² Kitais žodžiais tariant šis leidinys buvo skirtas diskusijoms ir aptarti karybos teoriją ir praktiką. Dar daugiau, didžioji dalis autorių buvo karininkai. Atsižvelgiant į visa tai, kyla klausimas, kodėl atkūrus nepriklausomybę buvo atnaujinta *Kardo* ir *Kario* leidyba, o *Mūsų žinyno* – ne.⁶³ Jau vien tai pasako daug apie požiūrį į karinę refleksiją ir apie jos kokybę.

Faktiškai vienintelis kartas, kai rimtesnių publikacijų ir diskusijų trūkumas buvo aiškiai įvardytas, tai 1996 m. *Kardo* redakcijos baltosios pirštinės iššūkis „Kokie vadai – tokia ir kariuomenė“. Šia akcija buvo siekiama išprovokuoti karininkiją, kad ši pradėtų aktyviau publikuoti, diskutuoti ir prenumeruoti karinės žiniasklaidos leidinius.⁶⁴

⁶¹ Miškinis I., „Terorizmas ir partizaninis karas šiandien“, *Kardas*, 2010 m., Nr. 4, pp. 26–29; Miškinis I., „Totalus ir lokalus karas“, *Kardas*, 2011 m., pp. 10–13.

⁶² „Mūsų žinynas: karo mokslo ir literatūros žurnalas“ 1 T. (1921), p. 2.

⁶³ Straipsnio autoriui 2013–2014 m. bendraujant su Lietuvos kariuomenės vadais, Karo akademijos atstovais teko išgirsti, kad yra svarstoma pradėti vėl leisti *Mūsų žinyną*.

⁶⁴ „Kokie vadai – tokia ir kariuomenė“, *Kardas*, 1996 m. Nr. 34, p. 9.

Aktyviausiai į mestą iššūkį reagavo vyr. lt. V. Voveris. Kalbėdamas apie leidinių temas jis teigė, kad „vyrąja prisiminimai, kurie kartojasi ir yra įdomūs tik pačiam autoriui ir jų artimiesiems“.⁶⁵ Anot jo, labiausiai karininkai laukia tekstų apie kariuomenės reikalus, karininkų tarnybą, karybos teoriją ir praktiką. Tačiau V. Voverio mintys apie atsiminimų kritiką sukėlė audringą reakciją, kuri neleido pradėti kokybiškos diskusijos apie einamuosius karinius reikalus.⁶⁶

Apie karininkijos norą ir gebėjimą diskutuoti daug ką pasako *Kardo* puslapiuose aprašytos diskusijos apie karinę doktriną.⁶⁷ Vėlgi apie tai, kad Lietuvai būtina turėti savo karinę doktriną buvo kalbama nuo pat kariuomenės sukūrimo dienos, tačiau ją pavyko patvirtinti tik 2010 m.⁶⁸ Skaitant įvairių karininkų ir civilių pasisakymus į akis krenta tai, kad niekas negali aiškiai pasakyti, kas yra karinė doktrina, kokia jos funkcija. Dažnai kartojama formuluotė, kad karinė doktrina turi plaukti iš Nacionalinio saugumo ir Lietuvos Respublikos karinės strategijos. Tačiau koks turėtų būti jos turinys, kokie karybos principai turėtų būti lietuviškos karybos pamatu? Apie visa tai nėra kalbama. Kaip pastebėjo T. Jermalavičius, susidaro įspūdis, kad „gal mąstome pernelyg siaurai ir žinybiškai“.⁶⁹

Doktrinos kūrimo istorija puikai iliustruoja karinės refleksijos būklę. Kuriant tokios svarbos dokumentą karinėje ir ekspertinėje periodikoje turėjo vykti rimtos diskusijos dėl doktrinų tipų, kitų valstybių patirties, karinių principų ir koncepcijų tinkamumo. Tačiau iš tiesų buvo apsiribota vos keliomis paviršutiniškomis publikacijomis. Pirmas rimtas mokslinis tekstas apie doktrinos supratimą Lietuvoje pasirodė tik 2014 m.⁷⁰ Galų gale turime situaciją, kai Lietuvos karinėje doktrinoje yra teigiama, kad „tikslinis vadovavimas (angl. *mission command*) yra pamatinis Lietuvos kariuomenės karybos principas“.⁷¹ Toliau doktrinoje yra teigiama, kad „tai lankstus, pragmatiškas ir decentra-

⁶⁵ Voveris V., „Klausimai be atsakymų“, *Kardas*, 1997 m., Nr. 12, p. 10.

⁶⁶ Navaitis A., „Atsakymai į klausimus“, *Kardas*, 1997 m., Nr. 56, p. 26; Abraitis J., „Vertinime būtinas objektyvumas“, *Kardas*, 1997 m., Nr. 78, p. 27; Atutis A., „Eilutės iš laiško“, *Kardas*, 1997 m., Nr. 78, p. 27.

⁶⁷ „Ar Lietuvai reikia karinės doktrinos?“, *Kardas*, 2009 m., Nr. 5, p. 8–18.

⁶⁸ Jucys S., „Persų įlankos karo pamokos... Lietuvai“, *Karys*, 1993 m., Nr. 3, pp. 14–15; Žukas J. V., „Reguliaros kariuomenės ir teritorinės gynybos dalinių sąveikos problemos“, žr.: *Teritorinė gynyba: (1995 m. saus. 25 d. seminaro medžiaga, Vilnius)*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 1995, p. 34–36; *Lietuvos karinė doktrina*.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 13.

⁷⁰ Jokubauskas V., „Karinė doktrina: Tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940)“, *Karo archyvas*, T. 29, 2014 m., p. 120–188.

⁷¹ *Lietuvos karinė doktrina*, D-LK-001. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2010 m., p. 39.

lizuotas užduoties vykdymas [...]“.⁷² Čia labai aiškiai matyti, kad tikslinis vadovavimas yra suprantamas instituciskai – vadas paaiškina savo sumanymą ir suteikia pavaldiniams laisvę įgyvendinant paskirtą užduotį. Tokių požiūrių į tikslinį vadovavimą galima matyti nuo pat pirmųjų bandymų įvesti šią sampratą į lietuvišką karinę praktiką.⁷³ Tačiau tikslinis vadovavimas tai ne tik instituciniai sprendimai, kuriais yra decentralizuojamas įsakymų vykdymas. Iš tiesų tai yra atskira, specifinė karinio rengimo ir kariavimo kultūra. Ji geriausiai mums yra žinoma kaip vokiškoji *Auftragstaktik* tradicija. O vokiškoji karinė tradicija garsėjo savo dėmesiu karininkų intelektualiniam lavinimui, reikalavimu reguliariai užsiimti intelektualine refleksija, rašyti ekspertines publikacijas, dalyvauti diskusijose.⁷⁴ Taigi jeigu teigiame, kad tikslinis vadovavimas yra pamatinis mūsų karybos principas, tai reiškia, kad mes jį galėsime visiškai įgyvendinti tik tada, kai turėsime intelektualiai aktyvius karininkus.

Kaip jau buvo pastebėta, karininkai nėra labai aktyvūs karinėje žiniasklaidoje. Kai kas teigtų, kad rimtų diskusijų reikėtų ieškoti rimtesniuose leidiniuose, pvz., *Lietuvos metinėje strateginėje apžvalgoje*. Tačiau peržvelgus visus šio leidinio numerius tenka konstatuoti, kad per 13 metų šiame leidinyje buvo išspausdinti tik dviejų karininkų straipsniai.⁷⁵ Kitame, Baltijos gynybos koldžo leidžiamame *Baltic Security and Defence Review* žurnale nuo 1999 m. buvo išspausdinti 6 karininkų straipsniai, iš kurių tik A. Litvaičio tekstas yra mokslinės. Tokie skaičiai verčia susirūpinti, kodėl karininkai nerašo straipsnių. Remiantis KAS duomenimis, nuo 1992 iki 2001 m. įvairiuose užsienio

⁷² Ibid.

⁷³ Konferencija „Teritorinė gynyba: [konferencijos, įvykusios 2001 m. birželio 11 d., medžiaga] / Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. Vilnius: LKA, 2001 m., p. 23, 73; Sadaitis G., Tikslinis vadovavimas Lietuvos kariuomenėje, *Karys*, 2012, p. 20–23.

⁷⁴ Muth, *Command Culture*. Tex™, number-of-pages™:”x+366”, edition™:”1st ed.”, source™:”Primo”, event-place™:”Denton, Tex” ISBN™:”978-1-57441-303-8”, call-number™:”U408”, shortTitle™:”Command culture”, language™:”eng”, author™:”Muth”, given™:”Jörg””, issued™:”2011””, schema™:”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”

⁷⁵ Bagdonas G., Žvalgybos tarnybų ir politikos formuotojų santykiai: iššūkių ir jų priežasčių analizė, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2009, p. 33–50; Leika A., „Lietuvos vadovaujama provincijos atkūrimo grupė Afganistane – pasiekimai ir iššūkiai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2009, p. 175–196.

⁷⁶ Alasuskas J., „The Baltic Naval Squadron – BALTRON“, *Baltic Defence Review*. No. 3, Volume 2000 m., pp. 33–37; Arūnas Stašaitis, „Lithuania’s struggle against Soviet Occupation 1944–1953“, *Baltic Defence Review*. No. 3, Volume 2000, pp. 115–122; Jucius A., „Lithuanian Airspace Management in Times of Crisis and War“, *Baltic Defence Review*, No. 8, Vol. 2/2002, pp. 51–72; Zenkevičius G., „Rebuilding Afghanistan – Is That Post-Conflict Reconstruction?“, *Baltic Security & Defence Review* Volume 9, 2007, pp. 28–56; Alasuskas A., Anglickis G., „On Baltic Deployment Experiences Lithuanian Lessons Learned From International Operations From 1994 to 2010“, *Baltic Security and Defence Review* Volume 12, issue, 2, 2010, pp. 134–158; Litvaitis A., „Challenges of Implementation of the Network Centric Warfare Tenets in Coalition Environment“, *Baltic Security & Defence Review*, Volume 10, 2008, pp. 143–170.

kariniuose koledžuose ir akademijose kursus ir mokslus baigė 2685 karininkai (dauguma šių kursų buvo kalbų mokymasis).⁷⁷ Karininkų karjeros koncepcijoje labai aiškiai parodoma, kad karininkai, siekdami aukštesnio laipsnio turi įgyti ne tik atitinkamo lygio aukštąjį išsilavinimą, bet ir lankyti įvairaus lygio kursus tiek Lietuvoje, tiek užsienyje.⁷⁸ Vadinasi, karininkai dalį savo tarnybos laiko privaloma tvarka yra atitraukiami nuo kasdienių administracinių darbų. Jiems suteikiamos galimybės konceptualiau įvertinti savo veiklos ir profesijos raidą. Žinant, kad tokiuose kursuose pagrindinė atsiskaitymo forma yra įvairių rašto darbų rašymas, kyla natūralus klausimas, kodėl jų pagrindu karininkai neparengia publikacijų karinės žiniasklaidos leidiniams. Tokia praktika yra taikoma daugumoje Vakarų valstybių.

Lietuvoje pirmuosius žingsnius žengia dar viena vakarietiškos karinės refleksijos tradicija: operacijų dalyvių memuarų ir atsiminimų leidyba. Šiuo metu turime dviejų puskarininkų atsiminimus apie jų tarnybą Afganistane ir Irake.⁷⁹ Tačiau visa tai vyksta sunkiai, buvo prieita net iki teisminių procesų.⁸⁰

Kalbant apie knygas, būtų galima paminėti Karo akademijos išleistą monografiją *Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos*, kurioje 3 straipsnių autoriai buvo karininkai.⁸¹ Dar viena dėmesio verta knyga yra S. Knezio Čėčėnijos *karas*. Ji išsiskiria tuo, kad jos autorius knygos rašymo laikotarpiu užėmė svarbias karines, o po to ir civilines pareigas. Kaip teigė pats autorius, „galima kurti įvairias teorijas apie mažos valstybės gynybos organizavimą, galimus jos variantus, strategiją ir taktiką [...], bet ypač pravartu apmąstyti tai, ką matome tikrovėje“.⁸² Šioje knygoje autorius atlieką tikrai neblogą operacinio ir taktinio lygmens mūsų analizę, taip parodydamas ne vieną būdą, kaip galima vykdant teritorinę gynybą priešinant Rusijai. Praktinė knygos intencija yra labai aiški, nes tuo metu Lietuvoje vyksta diskusijos apie tai, kokį teritorinės gynybos modelį reikėtų taikyti. Tačiau tenka konstatuoti, kad vėlesnės karininkų kartos nepasėkė S. Knezio pavyzdžiu ir tikrai mažai rašė, tyrė naujausius karinius konfliktus ir bandė pritaikyti jų patirtį Lietuvoje.

Šioje vietoje situacijos skurdumą vėl geriausiai išryškina palyginimas su tarpukario Lietuva. 1994 m. buvo iš naujo perleista tarpukario gen. št. mjr. V. Bul-

⁷⁷ Radvilas G., „Moderni kariuomenė išsilavinę karininkai“, *Kardas*, 2012, Nr. 1., p. 52.

⁷⁸ *Karininkų karjeros koncepcija*, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2012 m. kovo 1 d. įsakymas Nr. V-219.

⁷⁹ Kuckailis E., *Trispalvio Erelio skrydis*; Maliauskas S., *Operacijoje Irako laisvė*

⁸⁰ Dėl autorių turtinių teisių gynimo, Byla 2-2095-886/2014, <http://eteismai.lt/byla/7619905374869/2-2095-886/2014>

⁸¹ Novagrockienė J., sudar., *Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

⁸² Knezys S., *Čėčėnijos karas*. Vilnius: Aidai, 1997, p. 9.

vičiaus knyga *Karinis valstybės rengimas*.⁸³ Nors daugeliu atveju šis autorius yra minimas, kai kalbame apie tautos dvasinį pasirengimą kautis, iš tiesų jo veikalas, visų pirma, yra tikrai aukšto lygio karinės minties refleksija. V. Bulvičius demonstruoja puikų pagrindinių vakarietiško karo teorijų ir koncepcijų išmanymą. Iš tiesų šių eilučių autoriui Bulvičiaus interpretacijos sukėlė didesnę norą pradėti rimtą teorinę diskusiją nei visi tekstai, parašyti Lietuvoje po 1990 m. Tenka konstatuoti, kad po nepriklausomybės atkūrimo nei kariškiai, nei civiliai nesugebėjo parengti tokios publikacijos, kurioje būtų kokybiškai analizuojamos naujausios šių dienų karinės teorijos.

Turbūt arčiausia prie tokio lygio diskusijos buvo priartėta 2008–9 m., kai į lietuvių kalbą buvo išverstas Clausewitzo veikalas *Apie karą*.⁸⁴ Clausewitzo knygos rašymo, leidimo ir vertimo istorija rodo, kad tai gana sunkiai įkandamas teorinis veikalas.⁸⁵ Kadangi lietuviškas vertimas neturi jokio įvadinio straipsnio, sunku spręsti, kokia buvo šio leidimo istorija, kuris Clausewitzo leidimas (1832 ar 1853 m.) buvo verčiamas. Visa tai yra svarbu, nes nuo to priklauso, kokios formuluotės yra naudojamos, o tai savo ruožtu veda prie subtilaus, bet kitokio karo kaip reiškinių supratimo. Skaitant lietuviškąjį vertimą susidaro įspūdis, kad tai yra labiau filologinis, nei ekspertinis vertimas. Todėl reikia atsargiai vertinti ir remtis šia versija. Kita vertus, pats knygos išvertimo faktas laikytinas pozityviu ženklu ir įrodymu, kad karo teorijos laukas Lietuvoje nėra apleistas.

Su Clausewitu yra susijusi ir turbūt kone vienintelė karo teorijos temai skirta publikacijų serija karinėje žiniasklaidoje. *Kariūno* žurnale ilgametis KAS ir LKA darbuotojas A. Kanauka publikavo daug straipsnių, skirtų Clausewitzo idėjoms aptarti.⁸⁶ Šie straipsniai yra labiau edukacinio, o ne mokslinio pobūdžio, nes skirti daugiausia kariūnams. Todėl autorius juose supaprastintai pateikia prūsų mąstytojo mintis, aiškiai pabrėždamas karo priklausymą nuo politikos idėjų. Tačiau užduokime sau klausimą: ką apie lietuvišką karinės minties refleksiją rodo faktas, kad vienintelė pagrindinio Vakarų karo mąstytojo idėjų apžvalga pateikiama studentiškame leidinyje?

Taigi apibendrinant tenka konstatuoti, kad Lietuvoje karininkija per visą nepriklausomybės laikotarpį dėjo mažai pastangų viešoms ekspertų dis-

⁸³ Bulvičius V., *Karinis valstybės rengimas*.

⁸⁴ Carl von Clausewitz, *Apie karą*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 1 D., 2008 m., 2 D., 2009.

⁸⁵ Strachan H., Herberg-Rothe A., *Clausewitz in the Twenty-First Century*, pp. 57–73.

⁸⁶ Kanauka A. V., „Pusvalandis su Klauzevicu“, *Kariūnas*, 2009 m. Nr. 3 (102), pp. 25–29; Kanauka A. V., „Klauzevicus ir mažieji karai“, *Kariūnas*, 2010, Nr. 1 (104), pp. 28–33; Kanauka A. V., „Frydrichas II ir Napoleonas per Klauzevico prizmę“, *Kariūnas*, 2010, Nr. 2 (105), pp. 26–29, 2010, Nr. 3 (106), pp. 19–25.

kusijoms palaikyti, idėjų sklaidai, kritinei refleksijai apie savo profesiją ir pagrindinį profesijos objektą – karą. Šiuo atveju susidaro komplikauta situacija. Nematant kariuomenėje vykstančių diskusijų pradeda kilti abejonių dėl karininkų kompetencijos. Kaip ir ką karininkai žino apie karą, karybą, kintančias jos formas ir būdus? Visa tai veda prie dar reikšmingesnės problemos. Nematydami karininkijos viduje vykstančių diskusijų civiliai susiduria su sunkumais bandydami suprasti karinį mentalitetą, požiūrį į karą ir politiką. Kitaip tariant, užtikrinti civilinę kontrolę yra sudėtinga. Atsiranda intelektualinis ir koncepcinis atotrūkis tarp civilių ir kariškių.⁸⁷

Įvairių diskusijų ir pokalbių metu buvusi ir esama KAM ir kariuomenės vadovybė ne kartą tvirtino, kad nedraudžia karininkams rašyti ekspertinių publikacijų, organizuoti teminių diskusijų. Tačiau, kaip rodo duomenys, to nepakanka, kad karininkai taptų aktyvesni. Kai kurie kalbinti karininkai teigė, kad 2002 m. žiemą kilęs politinis skandalas dėl tuomečio Lietuvos kariuomenės vado gen. mjr. J. Kronkaičio kalbos išėivijos renginyje naujai karininkijos kartai tapo pavyzdžiu, ko negalima daryti. J. Kronkaitis buvo kaltinamas politikavimu, kalbėjimu apie reikalus, apie kuriuos karininkas neturėtų iš viso kalbėti viešumoje.⁸⁸ Paprastai tariant, karininkai išgirdo žinią – nori dirbti, neišsišok viešumoje. Taigi šioje vietoje suveikia Huntingtono civilių ir kariškių santykių modelio logika: civiliai užsiima politika, o kariškiai vykdo jiems pavestas karines užduotis. Tačiau, kaip galima turėti gerai suformuluotą strategiją, jeigu mes nemokome ir neleidžiame karininkams kalbėti? Kaip jie mums sugebės paaiškinti karines subtilybes, jeigu nėra sudarytos sąlygos tam daryti.⁸⁹

Visgi visoje šioje istorijoje negalima visos kaltės versti karininkijai. Ne ką mažesnių bėdų ir trūkumų turi ir civiliai. Peržvelgus Lietuvos mokslinius leidinius tenka konstatuoti, kad mūsų krašte karo studijos nėra populiari disciplina. Mokslininkų, kurie tyrinėtų Lietuvos ir kitų kraštų karinę mintį, karinių pajėgų raidą, kariuomenės ir visuomenės tarpusavio sąveiką yra labai nedaug: J. Novagrockienė, G. Miniotaitė, G. Vitkus, K. Paulauskas, T. Jermalavičius, E. Račius, M. Šešelgytė, V. Urbelis, D. Šlekys, K. Aleksa,

⁸⁷ Feaver D., Kohn R. H., *Soldiers and Civilians the Civil-Military Gap and American National Security*.

⁸⁸ Prezidentūra: kariuomenės vadui politikuoti nedera. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prezidentura-kariuomenes-vadui-politikuoti-nedera.d?id=792966>; Kronkaitis J., „Lietuvos vaidmuo Vakarų Europoje“, 35-ųjų politinių studijų, vykusių Los Andžele (JAV), pranešimas. http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/2002_6_6/p5_1.html.

⁸⁹ Diskutuojat su įvairiais karininkais ir politikais dažnai galima išgirsti ir dar vieną priežastį, kodėl karininkija nediskutuoja viešai. Teigiama, kad taip darant bus atskleistos tam tikros detalės, kurių neturėtų žinoti Rusija.

B. Jasiukėnaitė.⁹⁰ Daugiausiai mokslinių straipsnių, vienaip ar kitaip susijusių su karo tematika, yra spausdinama jau minėtoje *Lietuvos metinėje strateginėje apžvalgoje*. Vieną kitą straipsnį, bent truputį susijusį su karine tematika, galima rasti ir kituose Lietuvos periodiniuose moksliniuose leidiniuose ar knygoje. Tačiau tai labiau išimtiniai atvejai, o ne norma.

Peržvelgus ir perskaičius publikuojamus straipsnius būtų galima teigti, kad tekstų, skirtų tik karinei tematikai nėra daug. Iš aukščiau minėtų mokslininkų, didžioji dalis karinę tematiką arba aptaria tik kaip šalutinę temą. Dažniausiai tai būna tekstai apie Lietuvos ar kitų valstybių saugumo sampratą, strateginę kultūrą ar strateginį mąstymą.⁹¹ Šios temos susijusios su karo studijų disciplina, tačiau akademiniam pasaulyje jos nėra priskiriamos tai pačiai grupei. Iš karinės tematikos tekstų daugiausiai yra straipsnių iš karo sociologijos srities: civilių ir kariškių santykių būklė Lietuvoje, kariuomenės ir visuomenės tarpusavio sąveika, karinio veiksnio svarba lietuviškajam identitetui ir misijos Afganistane analizė.⁹² Netiesiogiai ši tema taip pat liečiama tekstuose apie terorizmą.⁹³ Karinės minties tema giliau ir plačiau yra tyrinėjama ir analizuojama tik

⁹⁰ Gailiūnas E., „Terorizmas ir partizaninis karas – dvi sukilimo formos. *Politologija*, 2010, Nr. 1, p. 98–124; Urbelis V., Strategija jos elementai ir sąvokos. *Politologija*, 2001, Nr. 4, p. 53–81; Račius E., Maskaliūnaitė A., Šlekys D., Urbelis V., *Tarptautinės antiteroristinės kovos iššūkių Lietuvai analizė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007; Šlekys D., „More than semantics: the difference between the concepts of “Military Revolution” and “Revolution in military affairs”“. *Lithuanian political science yearbook 2007*, p. 51–87; Molis A., „Baltic Military Cooperation: Past, Present and the Future“. *Lithuanian foreign policy review*, 2009, Nr. 22, p. 24–47; Novagrockienė J. (atsakingoji redaktorė), *Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005; Šešelgytė M., „Security culture of Lithuania“. *Lithuanian foreign policy review*, 2010, Nr. 24, p. 23–40; Jakniūnaitė D., Paulauskas K., *Beieškant NATO Lietuvoje: pasiekimai, nesėkmės, perspektyvos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

⁹¹ Šešelgytė M., „NATO reagavimo pajėgų ir ES greitojo reagavimo pajėgų veiklos perspektyvos“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2003, p. 103–130; Aleksa K., Karinio pokyčio poveikio tarptautinei sistemai interpretacijos. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2009/2010*, 2010, p. 9–28; Paulauskas K., NATO šiandien: pasiklydę transformacijoje?. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2009–2010*, 2010, p. 29–52; Zapolskis M., NATO transformacijos scenarijai, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2009–2010*, 2010, p. 53–76; Zapolskis M., NATO 1999 ir 2010 m. strateginių koncepcijų lyginamoji analizė. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2011–2012*, 2012, p. 33–58.

⁹² Miniotaitė G., Pilietinis pasipriešinimas Lietuvos saugumo ir gynybos sistemoje: raida ir perspektyvos. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, 2004, p. 195–209; Miniotaitė G., Lietuvos saugumo ir gynybos politika: raida ir perspektyvos, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, 2007, p. 161–174; Miniotaitė G., Kariuomenės modelio konstravimas Lietuvos politiniame diskurse, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008*, 2009, p. 197–214; Novagrockienė J., Kariuomenės transformacija XXI amžiuje: Lietuvos atvejis. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, 2005, p. 197–214; Novagrockienė J., Kario profesijos įvaizdis Lietuvoje; karių, visuomenės ir jaunimo požiūris. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2009–2010*, 2010, p. 193–216; Budginaitė J., „Lietuvos provincijos atkūrimo grupė Afganistane: tinklaveikos fenomenas“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2012–2013*, 20–13, pp. 227–248; Maskaliūnaitė A., Noras pasidalyti našta su partneriais? Lietuvos sprendimo vadovauti provincijos atkūrimo grupei Afganistane vertinimas *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013–2014*, 2014 m., pp. 213–232.

⁹³ Dranseikaitė E., Globalizacija ir naujo tipo grėsmės; Račius E., Terorizmo globalumas.

78 straipsniuose.⁹⁴ Nė vienas iš jų nėra skirtas aptarti tik Lietuvos karinės minties būklei. Juose yra aptariamose įvairios Vakaruose vykstančios diskusijos ir tik darlyje straipsnių trumpai pažvelgiama, kokį poveikį tai turi procesams Lietuvoje.

Atsižvelgiant į tai, būtų galima teigti, kad skurdi refleksija apie karinius reikalus karinėse pajėgose neturėtų stebinti, jeigu civiliai patys nėra labai aktyvūs šiose diskusijose. Sunku reikalauti iš karininkų rimtų, ekspertinių publikacijų, jeigu nėra civilių akademikų ar žurnalistų, kurie jiems galėtų padėti ir patartų šiais klausimais. Šiuo atveju bandyti suprasti ir žinoti, o ką apie karybą galvoja mūsų karininkija yra sudėtinga ne tik dėl problemų kariuomenės viduje, tačiau ir dėl pačios civilinės erdvės pasyvumo. O tai reiškia, kad siekiant užtikrinti conceptualinę civilinę kontrolę ir suprasti, apie ką galvoja mūsų karininkija yra sudėtingas uždavinys.

2014 m. įvykiai parodė kaip sudėtinga įveikti visus šiuos barjerus. Dėl įvykių Ukrainoje suintensyvėjo visuomenės, politikų, žiniasklaidos dėmesys karinių pajėgų atžvilgiu. Žiniasklaida mirgėjo nuo komentarų apie hibridinę karybą, žaliuosius žmogeliukus, Lietuvos karinius įsigijimus, NATO vaidmenį. Stebint visą procesą buvo matyti, kad kariuomenės atstovai sunkiai priėmė padidėjusį susidomėjimą, kėlimą klausimų temomis, kurios anksčiau buvo laikomos išimtinai kariškių reikalu. O tuo pačiu metu civiliai ekspertai daugeliu atveju pateikdavo gana supaprastintą ir dažnai klaidinančią įvykių analizę.

Tais pačiais metais įvyko ir tam tikras proveržis karo studijų srityje. Jį galima sieti su trimis publikacijomis. Pirmosios autorius, žurnalistas A. Matonis išleido Lietuvos specialiųjų operacijų pajėgų istorijos knygą.⁹⁵ Nors tai nėra mokslinė publikacija, atsižvelgiant į tirtų pajėgų specifiką, tai yra didelis žingsnis link glaudesnio civilių ir kariškių bendradarbiavimo. Jeigu galime leisti knygas apie Specialiųjų operacijų pajėgas, tai laikui bėgant mažiau bijosime kalbėti ir diskutuoti apie karinius planus ir strategijas. Antroji publikacija skirta susisteminti informaciją apie konfliktus, vykusius Lietuvoje nuo 1816 m., ir šiais duomenimis papildyti ir išplėsti (tiek empiriškai, tiek teoriškai) įtakingą JAV mokslininkų vykdomą „Karo koreliatų“ (angl. *Correlates of War*) projek-

⁹⁴ Šlekys D., Amerikietiškosios kariavimo tradicijos svarba ir keliamos problemos, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2007, 2008, p. 25–48; Jermalavičius T., „Globalus karas su terorizmu“: iš naujo atrasta sukilimo ir kontr sukilimo teorija. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2006, 2007, p. 25–39; Jasiukėnaitė B., „Naujųjų karų koncepcija: pagrįstumo klausimas“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2010–2011, 2011, p. 23–38; Maliukevičius N., Karinis konfliktas informacijos amžiuje ir Lietuvos pasirėngimas. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2003, 2004, p. 53–72; Šataitė E. E., „Taikos atstatymo operacijos: Bosnijos ir Hercegovinos atvejais *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2008, 2009 m., pp. 89–111; Gailiūnas E., Šlekys D., „More than semantics“; Urbelis V., Lietuvos atgrasinimo strategija *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 2005, 2006 m, pp. 245–272.

⁹⁵ Matonis A., *Gabrieliaus kariai*.

tą.⁹⁶ Šis Vakarų mokslininkų tęstinis projektas yra vykdomas nuo 1970 m. ir jo tikslas yra surinkti įvairių empirinę medžiagą apie visame pasaulyje vykčius konfliktus, kuri leistų daryti įvairius teorinius apibendrinimus. Nors tiesiogiai su karo teorija ši publikacija nesusijusi, tačiau tai reikšmingas žingsnis plėtojant karo studijas Lietuvoje. Kita vertus, šios publikacijos rengimo metu kilę teoriniai ir metodologiniai klausimai sulaukė užsienio ekspertų dėmesio ir sukėlė mokslinę diskusiją.⁹⁷ Galiausiai trečioji publikacija yra skirta tarpukario Lietuvos karinės galios analizei.⁹⁸ Tai pirmasis rimtas sistemingas mokslinis veikalas, skirtas tarpukario karinių planų, doktrinų, tradicijų analizei. Šios aukšto lygio mokslinės knygos autorius sąmoningai bando susieti praeities pamokas su šių dienų Lietuvos gynybos dilemomis.

Tačiau pabaigai reikia pabrėžti, kad šis pastarųjų metų kokybinis šuolis karinės refleksijos srityje negali kompensuoti pirmųjų skurdžių 24 nepriklausomybės metų. Mažai specialistų tiek akademinuose sluoksniuose, tiek žiniasklaidos srityje sudaro sąlygas sekti ir kontroliuoti karinę dimensiją konceptuali lygmeniu. Karinėse pajėgose formuluojamos koncepcijos nesulaukė kokybiškos ekspertinės civilių revizijos, todėl diskurso lygmenyje dominuoja karinė versija. Taigi jeigu manome, kad efektyvūs civilių ir kariškių santykiai pirmiausia pasižymi geru strategijų formulavimu, o tai reiškia, kad egzistuoja suvokimas ir refleksija apie karo prigimtį ir kintančią karybą, tai tokiu atveju Lietuvos civilių ir kariškių santykiai turi nemenkų trūkumų. Pačios ekspertizės egzistavimas yra tik dalis viso paveiklo. Jeigu egzistuoja refleksija, vadinasi, egzistuoja ir tradicija išklausti ir priimti kitokią nuomonę, poziciją. Tai sudaro aplinką atsirasti konstruktyviam, atviram pokalbiui, diskusijai, kurioje dalyvauja ir visuomenė. Šiuo atveju Lietuva iš tiesų tik dabar pradeda žengti žingsnius šia kryptimi.

Išvados

Civilių ir kariškių santykiai ir kontrolė susideda ne tik iš tinkamo teisinio reguliavimo, funkcionuojančio biurokratinio aparato, karių nedalyvavi-

⁹⁶ Vitkus G., *Lietuvos karai: Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminių-kiekybinė analizė*.

⁹⁷ Vitkus G., 'Forest Brothers' And The Consequences Of Metropole-Periphery Distinction Elimination In The 'Correlates Of War' Typology, *Journal of Baltic Studies*, 2012 vol. 43, no 4, p. 515-527; Sarkees M. R., "Response to the „Forest Brothers” and the Consequences of Metropole-Periphery Distinction in the "Correlates of War" Typology". *Journal of Baltic Studies*, 2012 vol. 43, no 4, p. 528-538; Vitkus G., "Once more on Advantages and Disadvantages of Metropole-Periphery Distinction Elimination: A Rejoinder", *Journal of Baltic Studies*, vol. 43, no 4, p. 539-544.

⁹⁸ Jokubauskas V., *Mažųjų kariuomenių galia ir paramilitarizmas*.

mo politinėje veikloje. Ne mažiau svarbų vaidmenį vaidina ir tai, kaip ir kokia institucijų ribojama veikla vykdoma. Kariuomenės užduotis yra ginti valstybę. Tam yra būtina efektyvi strategija, kurios nepavyks parengti, jeigu nebus išpildytos dvi sąlygos. Pirma – kariuomenės atstovai turi būti traktuojami kaip dialogo partneriai, o ne kaip pavaldiniai. Šiuo atveju civiliai turi leisti ir nebausti karininkų, už ekspertines diskusijas viešojoje erdvėje. Antra – geros ekspertinės diskusijos nebus, o tuo pačiu ir kokybiškos diskursyvinės kariškių kontrolės, jeigu nebus palaikoma intelektualinės refleksijos tradicija. Karininkas, kuris nemoka ir negeba analizuoti ir diskutuoti apie naujausių konfliktų specifiką ir dinamiką, gali pridaryti daug žalos, nes gali pateikti klaidinančias rekomendacijas. Politikai ir visuomenė, negebanti suprasti, ar kariuomenės rekomendacija yra kokybiška ar ne, rizikuoja priimti blogus, brangiai kainuojančius ir papildomą riziką sukelsiančius politinius sprendimus.

Atkūrusi nepriklausomybę Lietuva perėmė jai siūlomas gerąsias vakarietiškas praktikas. Jomis remiantis buvo kuriama demokratinė civilinė kariinių pajėgų kontrolės sistema. Tačiau vykstant procesui buvo sukurti struktūriniai apribojimai ir kliūtys kokybiškai intelektualinei refleksijai. Šiuo metu Vakaruose prasidėjusi diskusija rodo, kad tie modeliai, kuriais rėmėsi visos demokratinės valstybės, turi rimtų trūkumų ir būtina atlikti esminę jų reviziją. Būtų galima teigti, kad mūsų šalies situacija labai gerai atskleidė vakarietišku modeliu pritaikymo spragas ir pritaikymo ribas. Todėl šiuo atveju Lietuvos atvejo analizė gali būti naudinga ne tik konkrečioms politinėms rekomendacijoms formuluoti, tačiau ir praturtinti mokslinę diskusiją, kaip turėtų būti užtikrinama gerai funkcionuojanti civilinė kariškių kontrolė.

2015 m. kovas